

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**4-6 YAŞ ÇOCUKLARINDA ORTAK İŞ
YAPMANIN KAYNAK DAĞITIMINDA
EŞİTSİZLİKTEN KAÇINMAYA ETKİSİ**

EZGİ ACUN

2501121422

TEZ DANIŞMANI

YRD. DOÇ. DR. SEMA KARAKELLE

İstanbul-2016

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : Ezgi ACUN Numarası : 2501121422
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : Psikoloji Anabilim Dalı Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Sema KARAKELLE
Tez Savunma Tarihi : 18.04.2016 Saati : 12.00
Tez Başlığı : 4-6 Yaş Çocuklarında Ortak İş Yapmanın Kaynak Dağıtımında Eşitsizlikten Kaçınmaya Etkisi

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜ'NE** OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-Prof. Dr. Oya GÜNGÖRMÜŞ ÖZKARDEŞ		Kabul
2-Prof. Dr. Gül ŞENDİL		Kabul
3-Doç. Dr. Sevim CESUR		Kabul
4- Doç. Dr. Özlem SERTEL BERK		Kabul
5-Yrd. Doç. Dr. Sema KARAKELLE		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-Yrd. Doç. Dr. Seda SARAÇ		
2-Yrd. Doç. Dr. Göklem TEKDEMİR YURTDAŞ		

ÖZ

4-6 YAŞ ÇOCUKLARINDA ORTAK İŞ YAPMANIN KAYNAK DAĞITIMINDA EŞİTSİZLİKTE KAÇINMAYA ETKİSİ

EZGİ ACUN

Bu çalışmanın amacı, karşılıklı bağıllık görüşünden yola çıkarak okul öncesi çocuklarda, ortak iş yapmanın eşitsizlikten kaçınma üzerindeki etkisini incelemektir. Bu amaçla çalışmaya 50-72 ay arasında olan toplam 80 (39 erkek, 41 kız) çocuk katılmıştır. Çalışmada iki deney grubu ve bir kontrol grubu oluşturulmuştur. Deney grupları, birinde tam ortaklık, diğerinde yarı ortaklık olacak şekilde manipüle edilmiştir. Kontrol grubunda ortaklık bulunmamaktadır. 80 katılımcı çocuk deney gruplarına ve kontrol grubuna, gruplar homojen hale getirildikten sonra, seçkisiz bir biçimde atanmıştır.

Çocuklarda eşitsizlikten kaçınmayı ölçmek amacıyla seçeneğe zorlama oyunu kullanılmış, çocukların partnerleri ile arasındaki kaynak dağıtımında eşitsizlik ve eşitlik koşullarından hangisini daha çok tercih ettiğine bakılmıştır.

Sonuçlara bakıldığında, deney grupları ile kontrol grubu arasında eşitsizlikten kaçınma bakımından anlamlı farklılıklar olmadığı, ortak iş yapmanın eşitsizlikten kaçınma üzerinde etkisinin olmadığı görülmüştür. Ancak sonuçlar, literatürdeki diğer bulgularla tutarlı olmayan bir biçimde, okul öncesi çocukların eşitsizlikten kaçındığını ve eşit dağıtımları daha çok tercih ettiğini göstermektedir. Sonuçlar, eşitsizlikten kaçınmada kültürel farklılıklar olabileceğini, bütün çocuklarda aynı gelişimsel çizgide ilerleyen genel bir eşitsizlikten kaçınma prensibinin üzerinde tekrar düşünülmesi gerektiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Kaynak Dağıtımı, Dağıtıcı Adalet, Eşitsizlikten Kaçınma, Ortaklık

ABSTRACT

THE EFFECT OF COLLABORATION TO INEQUITY AVERSION IN RESOURCE DISTRIBUTION IN 4-6 YEAR OLD CHILDREN

EZGİ ACUN

The aim of this study is to investigate the effect of collaboration on inequity aversion in resource distribution in line with interdependence opinion. With this aim, 80 children (39 boy, 41 girl) between 50 to 72 months old, were included to this study. Two experimental groups and one control group were formed for the study. The manipulation in experimental groups was that in one group there was full collaboration and in the other one there was half collaboration. In the control group, there is no collaboration. After homogenizing the groups, 80 children were assigned to the groups randomly.

In order to measure inequity aversion among children, forced choice game was played and their choices were listed in terms of equal or unequal distributions were chosen more in resource distribution between children and their partners.

According to results, there was no statistically significant difference between experimental groups and control group about inequity aversion; so there was no effect of collaboration on inequity aversion. However, inconsistent to the literature, results showed that preschool children had inequity aversion and chose equal distributions more. Results indicate that there might be cultural differences in inequity aversion and there is a need to think about a general inequity aversion principle on all children with same developmental improvement.

Key Words: Source Distribution, Distributive Justice, Inequity Aversion, Collaboration

ÖNSÖZ

İnsanlardaki sosyal karar verme süreçlerinin ve bu süreçlerde insanların tercihlerini etkileyen faktörlerin, araştırılmaya değer, ilgi çekici bir konu olduğunu düşünmekteyim. Literatürde bu süreçlere ilişkin okul öncesi çocuklarla yapılan araştırmaların farklı bulguları, konuya ilişkin heyecanımı artırarak benim bu alanda ve okul öncesi çocuklarla çalışmayı istememe vesile olmuştur.

Tez konusu arayış süreçlerimden tezimin bitimine kadarki bütün süreçte fikirlerimi her seferinde sabırla dinleyip yol gösteren, kendi bilgi ve deneyimlerini aktararak zihnimi toparlamamı sağlayan, desteğini hiçbir zaman esirgemeyen hocam Yrd. Doç. Dr. Sema Karakelle'ye,

Abant İzzet Baysal Üniversitesindeki lisans öğrenimim sırasında derslerini severek takip ettiğim ve gelişim psikolojisini sevip çalışma alanım olmasına vesile olan hocalarım Doç. Dr. Asiye Kumru'ya ve ne kadar yoğun olsa da tez konumla ilgili bana yardımcı olmaya çalışan Prof. Dr. Hamit Coşkun'a,

Yüksek lisans dersleri ile gelişim psikolojisi literatürüne dair birçok şey öğrendiğim Prof. Dr. Gül Şendil'e, anlatımı sayesinde istatistiği çok daha rahat kavramama yol açan Doç. Dr. Özlem Sertel Berk'e, derslerinde öğrendiğim SPSS bilgileri ile rahatça analiz yapmamı sağlayan Prof. Dr. Sevtap Cinan'a,

Uygulamamı rahatça yapmamı sağlayan İ.Ü. Sevdâ Sabancı, Beyazıt ve Avcılar Kreşleri personeli, öğretmenleri, ve müdürü Afife Çoruk'a,

Değerli yorumlarıyla her zaman fikir alışverişinde bulunabildiğim Tolga Yıldız'a ve Muhammed Şükrü Aydın'a,

Her zaman desteğini hissettiğim dostum Cihan Beyaz'a, yardımları ve gülüyüzüyle beni motive ettiği için Aslıhan Yıldırım'a, Gonca Nebioğlu'na, Büşra Alparslan'a, Ogeday Çoker'e, Selver Özgür'e, Sercan Balım'a ve oda arkadaşlarıma,

Her mutluluğu ve üzüntüyü birlikte büyüyerek paylaştığımız birtanecik kardeşim Ceren Yurdakul'a

Hayatım boyunca hiçbir zaman desteklerini ve sevgilerini esirgemeyen, emekleri ve sabırları için minnettar olduğum annem Yeter Acun'a ve babam Mehmet Emin Acun'a çok teşekkür ederim.

EZGİ ACUN

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZ.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	ix
TABLolar LİSTESİ.....	x
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xi
TANIMLAR	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK ÇERÇEVE

1.1. Dağıtıcı Adalet Yaklaşımları	6
1.1.1. Bireysel Düzeyde İnceleyen Yaklaşımlar :.....	7
1.1.2. Kollektif Düzeyde İnceleyen Yaklaşımlar :.....	10
1.1.3. Belirli bir Standart Dahilinde İnceleyen Yaklaşımlar :	11
1.1.4. Eşitsizlikten Kaçınma Modeli :	12
1.2. Neden Adil Davranmayı ve Davranılmayı Önemseriz?	15
1.2.1. Lerner'in Adalet Modeli ve Gelişimsel Perspektif :.....	15
1.3. Güncel Çalışmalar.....	17
1.3.1. Dezavantajlı Eşitsizlik :	19
1.3.2. Avantajlı Eşitsizlik :.....	21
1.4. Karşılıklı Bağlılık Görüşü :	26

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

2.1. Katılımcılar :	32
2.2. Veri Toplama Araçları :.....	34

2.2.1. Demografik Bilgi Formu :	34
2.2.2. Ankara Gelişim Tarama Envanteri (AGTE) :	35
2.2.3. Peabody Resim Kelime Testi (PRKT) :	36
2.2.4. Bay Patates Testi (BPT) :	36
2.2.5. Seçeneğe Zorlama Oyunu (Forced Choice Methods) :	38
2.3. Deneysel Koşullar :	40
2.4. Pilot Çalışmalar :	42
2.5. İşlem	43
2.5.1. İlk Oturumlar :	43
2.5.2 İkinci Oturumlar :	43
2.6. Analizler :	44

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

3.1. 1. Hipoteze İlişkin Bulgular :	45
3.2. 2. Hipoteze İlişkin Bulgular :	46
3.3. 3. Hipoteze İlişkin Bulgular :	47
SONUÇ VE TARTIŞMA	48
KAYNAKÇA	58
EKLER	67

KISALTMALAR LİSTESİ

AGTE : Ankara Gelişim ve Tarama Envanteri

PRKT : Peabody Resim ve Kelime Testi

BPT : Bay Patates Testi

Ed. : Editör

Frekans : Fr.

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Araştırmadaki Deneysel Koşullar	33
Tablo 2. Katılımcıların Deneş Grularına Göre Demografik Bilgileri.....	34
Tablo 3. Deneş Grularına Göre Takvim Yaşı ve PRKT ve BPT Skorları, Ortalama (\bar{X}) ve Standart Sapma (S_s) Değerleri	34
Tablo 4. Araştırmadaki Dağıtım Koşulları.....	40
Tablo 5. Deneş Grularına Göre Dört Farklı Dağıtım Koşulunda Eşitsizlikten Kaçınmada Ortalama ve Standart Sapma Değerleri	45
Tablo 6. Deneş Grularına Göre Dezavantajlı ve Avantajlı Eşitsizlikten Kaçınma ile Eşitsizliği Tercih Etmenin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri	47

ŞEKİLLER LİSTESİ

- Şekil 1.** İnsanlardaki Temel Adalet Süreçleri (Hegdvedt, 2006) 6
- Şekil 2.** Bay Patates Testi (BPT Resimleri) 37

TANIMLAR

Seçeneğe Zorlama Oyunu: Kaynakların, birinde çocuğun partneri ile arasında eşit olarak, diğerinde çocuğun partneri ile arasında eşit olmayan bir biçimde dağıtıldığı iki farklı dağıtım koşulundan birini tercih etme oyunu

Eşitsizlikten Kaçınma: Seçeneğe zorlama oyununda çocuktan, diğeri ile arasındaki eşit olmayan dağıtım ile eşit dağıtımdan birini tercih etmesi istendiğinde, çocuğun eşit dağıtımı tercih etmesi

Dezavantajlı Eşitsizlikten Kaçınma: Seçeneğe zorlama oyununda çocuktan, diğeri ile arasındaki diğerine göre daha az aldığı için dezavantajlı olduğu eşit olmayan dağıtım ile eşit dağıtımdan birini tercih etmesi istendiğinde, çocuğun eşit dağıtımı tercih etmesi

Avantajlı Eşitsizlikten Kaçınma: Seçeneğe zorlama oyununda çocuktan, diğeri ile arasındaki diğerine göre daha fazla aldığı için avantajlı olduğu eşit olmayan dağıtım ile eşit dağıtımdan birini tercih etmesi istendiğinde, çocuğun eşit dağıtımı tercih etmesi

Dezavantajlı Bedelli Dağıtım: Seçeneğe zorlama oyununda, çocuğun diğeri ile eşit kaynak aldığı durumda, çocuğun diğerine göre dezavantajlı olduğu eşitsizlik durumuna göre kendi kaynağının sayıca daha az olduğu dağıtım şekli

Dezavantajlı Bedelsiz Dağıtım: Seçeneğe zorlama oyununda, çocuğun diğeri ile eşit kaynak aldığı durumu ile çocuğun diğerine göre dezavantajlı olduğu eşitsizlik durumu arasında kendi kaynağının sabit olduğu dağıtım şekli

Avantajlı Bedelli Dağıtım: Seçeneğe zorlama oyununda, çocuğun diğeri ile eşit kaynak aldığı durumda, çocuğun diğerine göre avantajlı olduğu eşitsizlik durumuna göre kendi kaynağının sayıca daha fazla olduğu dağıtım şekli

Avantajlı Bedelsiz Dağıtım: Seçeneğe zorlama oyununda, çocuğun diğeri ile eşit kaynak aldığı durumu ile çocuğun diğerine göre avantajlı olduğu eşitsizlik durumu arasında kendi kaynağının sabit olduğu dağıtım şekli

GİRİŞ

Dağıtıcı adalet, kaynakların insanlar arasında bir kişiyi diğerine göre kayırmayacak biçimde, yani tarafsız ve hak etme kriterine göre bölüştürülmesini ifade etmektedir (Kazemi ve Törnblom, 2008). Sosyal psikoloji ve gelişim psikolojisi araştırmalarında sıkça yer verilmesi ve ekonomi, felsefe gibi diğer disiplinler tarafından da araştırılması incelemeye değer bir konu olduğunu düşündürmektedir. Eğer insanlar, kaynak dağıtımının kendileri ya da diğerleri kayırılarak (daha çok kaynak verilerek) ya da rastgele, herhangi bir prensip dikkate alınmayarak yapılmasına bir tepki göstermeselerdi muhtemelen bu konu bu kadar zengin bir literatüre sahip olmazdı. İnsanlar kendileri ve diğerleri için dağıtıcı adaleti uyguladıkları gibi, başkaları tarafından da uygulanmasını beklemekte ve herhangi bir durumda adaletsizlik algıladıklarında bu duruma tepki gösterip adil olarak algıladıkları-düşündükleri durumu geri getirmeye çalışmaktadırlar (Fehr ve Schmidt, 1999). Sosyal psikoloji literatüründe 60'lı ve 70'li yıllarda, bu konuda yapılan ilk çalışmalarda, insanların ve grupların adaletsizliği algıladıklarında nasıl tepkiler verdikleri üzerine odaklanılmış, daha sonraları insanların adaletsizliği nasıl algıladıkları ve insanların adaleti ne gibi standartların meydana getirdiği hakkında ne düşündükleri üzerine odaklanılmıştır (Hegtvedt, 2006). Adaletsizlik algılarını ve tepkileri inceleyen araştırmacılara göre, sosyal olarak alış-veriş ilişkisi bulunan bireyler, bu ilişkiye alıp verdiklerini kazanç ve yatırım olarak değerlendirmekte ve kendi kazanç-yatırım oranı ile diğerinin kazanç-yatırım oranı arasında eşitsizlik olduğunu düşündüklerinde adaletsizlik algılamaktadırlar. Bu algı sonucunda insanlarda memnuniyetsizlik oluşmakta ve oranların eşit hale gelmesi için kazanç ya da yatırımlarını değiştirebilmektedirler (Adams, 1965; Homans, 1961). İnsanların adaleti belirlenmiş bazı standartlara uygunluk çerçevesinde değerlendirdiğini belirten araştırmacılar ise (Leventhal, 1980), dağıtımda eşitlik, ihtiyaç ve katkı gibi ilkeler olduğunu ve insanların farklı koşullarda bu ilkelerden hangisini tercih ettiğini araştırmışlardır. Alıcının kim olduğu ve alıcıyla kurulan etkileşim gibi faktörler bu tercihleri etkileyebilmektedir.

90'lı yıllarda iktisat literatüründe, insanların ekonomi oyunlarındaki davranışlarına bakılarak, diğerleri ile var olan adaletsizlik durumlarına nasıl tepki verildiği ve bu tepkileri etkileyen faktörler belirlenmeye çalışılmıştır. Bazı araştırmacılar, bu oyunlarda insanların kendi kazancını maksimuma çıkarmakla ilgilendiklerini ve ekonomik tercihler yaptıklarını belirtirken, bazı araştırmacılar ise bu varsayımın her insan için geçerli olmadığını ve bazı insanların ekonomik değil sosyal tercihler yaptıklarını belirtmektedirler. Öne sürdükleri eşitsizlikten kaçınma modelinde, (Fehr ve Schmidt, 1999) insanların bir oyunda diğeriyle arasında eşitsizlik meydana geldiğinde, kaynağını kaybetmeyi göze alacak davranışlarda bulunabildiğini belirtmektedirler. Modele göre insanlar eşitsizlik durumundan kaçınmak ve eşitliği sağlamak için elindeki kaynağı heba edebilmektedirler.

Gelişim psikolojisi literatürünün bu konudaki ilk araştırmaları ise, Piaget (1932) ile birlikte başlamaktadır. Ona göre, çocukların yaşla birlikte artan bilişsel beceriler ile adil dağıtımla ilgili davranışları da gelişmektedir. Damon da (1977), benzer gelişimsel evreleri işaret etmiş ve okul öncesi çocukların kaynak dağıtımında kendilerine daha fazla alacak biçimde kendilerini kayırdıklarını, üçüncü kişi olarak diğerleri için ise eşit dağıtımda bulduklarını belirtmektedir. Bebeklerle bakma süresine göre yapılan araştırmalarda, bebeklerde adil dağıtım beklentisi, adil dağıtıma duyarlılık olduğu, okul öncesi çocuklarla yapılan araştırmalar ise çocukların hem kendileri hem de diğerleri için yetişkinlerde olduğu gibi (Fehr ve Schmidt, 1999), eşitsizlikten kaçınarak eşitsizlik durumlarını kaynak heba ederek eşit hale getirmeye çalıştıkları bulunmuştur. Bu çalışmalarda, farklı yaşlardan çocuklar için dezavantajlı (diğerine göre daha az kaynak) ve avantajlı (diğerine göre daha fazla kaynak) oldukları iki tür eşitsizlik durumu oluşturularak davranışları incelenmiştir (Blake ve McAuliffe, 2011; Fehr, Bernhard ve Rockenbach, 2008). Araştırmalar, 8 yaş çocuklarının iki tür eşitsizliği de hem kendileri hem de diğerleri için reddederek eşit hale getirmek için kaynak heba ettiklerini, okul öncesi çocukların ise diğer iki kişi arasındaki iki tür eşitsizliği reddettiklerini, kendileri için ise sadece dezavantajlı oldukları durumda eşitsizliği reddederek kaynak heba ettiklerini göstermektedir. Okul öncesi çocuklar kendileri ile diğeri arasındaki dağıtımlarda avantajlı oldukları eşitsizlikleri kabul etmekte, eşit hale getirmek için uğraşmamaktadırlar. Hatta bazı

araştırmalarda, bu çocukların diğerine göre avantajlı olabilmek için kaynak heba ettikleri bulunmuştur (Sheskin, Bloom ve Wynn, 2014). Bu araştırmacılar, okul öncesi çocukların dezavantajlı olmaktan hoşlanmama ve avantajlı olmaktan hoşlanma gibi sosyal duygulara sahip olduğunu ve bu sosyal duyguları iyi düzenleyemediği için dezavantajlı olmaktan kaçınıp avantajlı olmayı talep ettiklerini belirtmektedir. Yaşla birlikte bu sosyal duygular daha iyi düzenlenmekte ve iki tür eşitsizlik karşısında da tepki gösterilmektedir. Eski araştırmalarda okul öncesi çocukların kaynak yönelimli olup eşit davranmayı önemsemediği ve kendini kayırdığı (Damon, 1977), güncel araştırmalarda ise okul öncesi çocukların kaynak yönelimli olmadıkları, eşitsizlikleri ortadan kaldırmak için kaynak heba edebilecekleri ancak bunu sadece dezavantajlı eşitsizlikte yaptıkları belirtilmektedir. Bu çocukların diğerine göre avantajlı olmayı önemsedikleri için adil davranmadıkları belirtilmiş, evre düzeyinde değil ancak duygu düzenlemede bir gelişime işaret edilmiştir. Ancak, okul öncesi çocuklarda dezavantajlı olmaktan kaçınma ile avantajlı olmayı talep etmenin aynı yapıya işaret edebileceğini belirten araştırmacılar farklı olarak, diğer araştırmacılar iki tür eşitsizliğin farklı yapılarla işaret edebileceğini belirtmektedirler. Dağıtıcı adalete evrimsel açıklamalar getiren bu araştırmacılar, insan olmayan primatlarla, iki tür eşitsizliği incelediklerinde ilk varsayıma benzer bir biçimde şempanzelerin dezavantajlı eşitsizliği reddettiklerini, avantajlı eşitsizliği ise kabul ettiklerini bulmuşlardır (Brosnan ve De Wall, 2003). Buna göre, dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma, daha ilkel ve erken evrilmiş bir yapı olabilirken, avantajlı eşitsizlikten kaçınma ise daha geç evrilmiş ve sosyal etkileşimler gerektiren bir yapı olabilir. Nitekim, okul öncesi çocuklara etkileşim içinde ve işbirliği yaptıkları bir oyun oynatılması sonucunda kazanılan ödülleri, bir tarafın avantajlı olacağı biçimde dağıtıldığında avantajlı tarafın diğer çocuğa kaynağını vererek ikisi arasında eşitlik sağladığı bulunmuştur (Warneken, Lohse, Melis ve Tomasello, 2011). Buna göre, okul öncesi çocukların, avantajlı olma yönelimlerinin azalması için gelişimsel olarak belirli bir düzeyi geçmeleri gerektiği varsayımı, söz konusu araştırmaların yönteminden kaynaklanıyor olabilir. Alıcının-diğerinin olmadığı ve çocukların hiçbir iş yapmadan kaynaklara sahip olduğu ya da rekabetçi koşulların söz konusu olduğu yöntemler okul öncesi çocuklarda avantajlı olmaya ilişkin yapıları tetikliyor olabilir (Blake, Mcauliffe ve Warneken, 2014).

Diğeri ile kurulan etkileşim ve birlikte iş yapma, okul öncesi çocuklarda avantajlı olmayı baskılayan ve adil olmaya ilişkin yapıları ön plana çıkaran bir değişken olabilir (Tomasello ve Vaish, 2013). Bu varsayımı test etmek üzere, mevcut çalışmanın amacı, okul öncesi çocukların (4-6 yaş) ortak iş yapmalarının diğerine göre dezavantajlı ve avantajlı oldukları eşitsizlikten kaçınma davranışlarına etkide bulunup bulunmayacağını deneysel bir yöntemle incelemektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK ÇERÇEVE

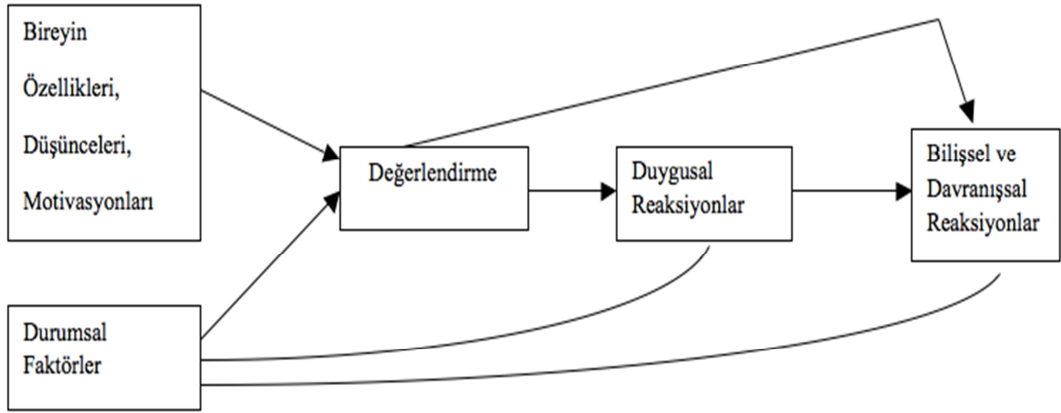
“Adalet eşitlik ve eşitsizliğin tuhaf bir karışımıdır.”

Homans (1961, syf 244)

İnsanlar arasında kaynaklar dağıtılmak istendiğinde, bu dağıtımları adil yapabilme meselesi de belirlemektedir (Hegtvedt ve Johnson, 2000). İnsanlar, hem diğer insanlardan hem de sosyal sistemlerden-kurumlardan kaynak dağıtımında adil olunmasını beklemekte ve talep etmektedir. Rawls (1971), adaletin, sosyal bir topluluğun/kurumun sahip olması gereken ilk ve en önemli özelliklerden biri olduğunu belirtmektedir. Adil dağıtım veya bir diğer ifadeyle dağıtıcı adalet felsefeden ekonomiye, sosyolojiden politikaya ve psikolojiye kadar birçok farklı disiplin için temel bir mesele olmuştur (Adams, 1965). Seçtikleri takdirde gelir, sosyal hizmetler, haklar vs. dağılımının daha adil olacağını vaat eden politikacılar, bunu toplumsal düzeyde sağlamak için çözüm yolları geliştirmektedirler. Filozoflar, kökenleri Aristoteles dönemine kadar uzanan tarihsel bir süreçte, sosyal kurumlar için en uygun adil dağıtımın nasıl olması ya da olmaması gerektiği ile yani herkes için uygun bir sosyal kurumun/yapının nasıl oluşturulabileceği üzerine çalışmaktadır. Sosyal psikologlar ise, bireylerin ve grupların adil dağıtım hakkındaki değerlendirmelerini-algılarını, bu değerlendirmelerin nasıl oluşturulduğunu, adil algılanmayan dağıtımlar karşısındaki duygusal tepkilerini ve davranışları ve bütün bu süreçleri etkileyen faktörleri incelemektedirler (Kazemi ve Törnblom, 2008) (Bu sürecin basit bir modeli şekil 1’de gösterilmiştir). Bu araştırmaların incelediği kavram olan dağıtıcı adalet, hem ödül gibi kazançların hem de sorumluluk ya da ceza gibi bedellerin bireylerin hak ettiği şekilde bölüştürülmesi olarak tanımlanmaktadır (Leventhal, 1980). Bu tanıma göre, bireylerin hak ettiğini elde etmemiş olması ya da hak etmediğini elde etmesi durumunda adaletsizlik meydana gelmektedir. Ancak, hak etmenin her birey için öznel algılanması, örneğin birinin kendisi için adaletsizlik

algıladığı durumu, diğerinin o kişi ya da durum için ya da kendisi aynı durumda olduğunda adaletsizlik algılamaması, dağıtıcı adaletin objektif bir şekilde tanımlanmasını güçleştirmektedir (Kazemi ve Törnblom, 2008). Örneğin, yetişkinlerin bazı araştırmalarda eşitsizliklerin adil olduğunu belirttikleri, bazı araştırmalarda eşitsizliklerin adil olmadığını belirttikleri bulunmuştur (Almas, Cappelen, Sorensen ve Tungodden, 2010). Bu alanda çalışan bazı sosyal psikologlar adaletsizliği her bireyin öznel algılayıp deneyimlediği bir süreç olarak kabul edip incelerken, bazıları öznellikten sıyrılıp belirli bir standarda-norma uygunluğu bağlamında incelemişlerdir. Dağıtıcı adalet, öznel algılardan sıyrılıp standart bir tanım içinde incelendiğinde bile, karmaşık bir yapıdır. Çünkü, ihtiyaç, katkı, karşılıklılık ya da şans (Almas ve diğ., 2010) gibi birçok farklı değişkeni göz önünde bulundurmaya gerektirmektedir.

Şekil 1. İnsanlardaki Temel Adalet Süreçleri

Kaynak: (Hegtvedt, K. A. (2006). Justice frameworks. Contemporary social psychological theories, 46-69, syf 47)

1.1. Dağıtıcı Adalet Yaklaşımları

Dağıtıcı adaleti düzenleyen yaklaşımlar, sosyal psikoloji literatüründe yer alan bireysel düzeyde, kolektif düzeyde ve belirli bir standarda uygunluk düzeyinde ve iktisat literatüründe yer alan eşitsizlikten kaçınma modeli olarak ele alınmaktadır.

Bireysel düzeyde ele alan yaklaşımlar, dağıtımlarda adalet ya da adaletsizlik değerlendirmesinin bireysel algılara göre şekillendiğini belirtmektedir. Kollektif düzeyde ele alan yaklaşımlar ise, bu değerlendirmelerin sosyal sistemler tarafından belirlenmiş, üzerinde uzlaşmış birtakım normlara göre şekillendiğini belirtmektedir. Belirli bir standart dahilinde inceleyen yaklaşımlar ise, insanların dağıtımlarda koşullara göre belirli standartları tercih ettiklerini ve bu standartlara göre adalet ya da adaletsizlik değerlendirmesinin yapıldığını belirtmektedir. Eşitsizlikten kaçınma modelinde ise, bireylerin diğeri ile arasındaki eşit olmayan dağıtımlar karşısında eşitsizlikten kaçınma gösterilerek adil dağıtımın sağlanmaya çalışıldığı belirtilmektedir.

1.1.1. Bireysel Düzeyde İnceleyen Yaklaşımlar

Dağıtıcı adaleti sistematik bir şekilde inceleyen sosyal psikologlar Homans (1961) ve Adams'ın (1965) yaklaşımlarına, Stouffer, Suchman, Deviney, Star ve Williams'ın 1949 yılında çıkardıkları "Amerikan Askerleri" isimli dergide yayınlanan, 2. Dünya Savaşı sırasında Amerikan ordusunda bulunan askerlere uygulanan testlerin ve askerler ile yapılan görüşmelerin incelendiği bulgular zemin oluşturmaktadır. Bu yazılarda geçen askerler ile yapılan araştırmalardaki bulgularda, ordudaki eğitim seviyesi daha yüksek olan askerlerin düşük olanlara göre buldukları mevkiden yani sahip oldukları statüden ya da durumdan daha az memnun oldukları görülmektedir. Bu sonuçlar, araştırmacılar tarafından sosyolojik bir kavram olarak kabul edilen göreceli yoksunluğun (relative deprivation) ortaya atılmasını sağlamıştır (Stouffer ve diğ.,1949, akt.; Adams, 1965). Buna göre, sivil hayatta iyi eğitim almış kişilerin ordudaki statülerine dair beklentileri artmakta, bu beklentiler ile var olan durum arasında tutarsızlık olduğunda ise yoksunluk hissedilmektedir. Kişi, beklediği durum ile var olan durumu kıyaslamakta ve ikisi arasında bir dengesizlik algıladığında yoksunluk hissi ve memnuniyetsizlik yaşamaktadır. Homans'a (1961) göre, sonucunda memnuniyetsizliğin ortaya çıktığı bu süreç, doğrudan yoksunluktan ziyade adaletsizlik hissine verilen bir tepki olabilir. Beklenen durumdan (bu örnekte statüden) yoksun bırakılmak, yani bireyin olması gerektiği düşünülen durum ile var olan arasında dengesizlik algılaması, kişide var olan duruma ilişkin adaletsizlik hissine-algısına yol açabilir. Var olan duruma ilişkin

adaletsizlik algılamaya götüren bu sürecin, aralarında alış-veriş ilişkisi bulunan bireyler tarafından deneyimlendiği belirtilmektedir. Aralarında alış-veriş ilişkisi olan bireylerin bu ilişkiden iki tür beklentisi ortaya çıkmaktadır. Bu beklentilerden biri, ilişkideki her bireyin ilişkiden aldığı olumlu sonuçların (ödüllerin) ilişkiden aldığı olumsuz sonuçlar (bedeller) ile orantılı/dengeli olmasıdır. Bir diğer ifadeyle, alış-veriş ilişkisi içindeki bir birey, ilişkiye çok fazla bedel ödeyip, az ödül almayı ya da çok az bedel ödeyip fazla ödül almayı beklememektedir. Beklentilerden bir diğeri ise, ilişkideki bireylerin ilişkiden kendi alıp ilişkiye verdikleri ile (ödül/bedel ya da kazanç/yatırım) diğerrinin alıp verdiklerinin orantılı/dengeli olmasıdır. Bireylerin ilişkiye verdikleri şeyler yatırım, ilişkiden aldıkları ise sonuç olarak ifade edilmektedir. Buna göre, A ile B'nin ilişkisinde şu şekilde bir oran, formülize edilmiştir.

$$\frac{\text{A'nın Sonuçları}}{\text{A'nın Yatırımı}} = \frac{\text{B'nin Sonuçları}}{\text{B'nin Yatırımı}}$$

Bu formüldeki eşitlik bozulduğunda, var olan durumdaki bireyler adaletsizlik algılamaktadırlar. Amerikan askerleri örneğinde, statünün bir kazanç, eğitimin de yatırım olduğu düşünüldüğünde, eğitim seviyesi yüksek olan kişilerin yüksek statüsü, eğitim seviyesi düşük olan kişilerin de düşük statüsü olduğunda formüldeki oranlar eşit olduğundan kişi yoksunluk-adaletsizlik hissetmeyecektir. Ancak, bu oranın eşitliğini bozacak bir durumda (örn; yüksek eğitime düşük statü ya da düşük eğitime yüksek statü verildiğinde) yoksunluk ve adaletsizlik hissi ortaya çıkacaktır (Yüksek eğitilmiş Amerikan askerleri, düşük eğitilmiş askerlerle aynı statüye sahip olduklarında eşitlik bozulmakta ve yüksek eğitimlilerin kazanç/yatırım oranı daha az olmaktadır). Bireyler, kıyasladıkları kişiyle doğrudan alış-veriş ilişkisinde bulunmasalar bile, üçüncü kişilerin, sürece yapılan katkı-yatırımları dikkate alarak ödülleri bölüşürmesini, bu oranın dengede olmasını göz önünde bulundurmasını beklemektedirler. Bu teoriye göre, Amerikan askerlerinde yaşanan memnuniyetsizliğin, farklı eğitim seviyelerinde ancak eş statüde olan bireylerin bu oranın dengede olması beklentisinin karşılanmaması sonucunda oluştuğu belirtilmektedir.

Bu teorinin katkısı, kaynak dağıtımında bireylerin hangi durumda adaletsizlik algıladığının terimlerle açıklanmasına ilk defa yer vermesidir. Adams (1965), benzer bir fikirle, her bireyin ilişkili olduğu sürece kendi payından bir şeyler kattığını ve bu katkının adil bir geri dönüşü olmasını beklediklerini belirtmektedir. Bu katkıya, (girdi) eğitim, zeka, deneyim, yetenek, yaş, cinsiyet, sosyal statü ve harcanan emek şeklinde, sonuçlara ise (çıktı) maaş, teşekkür, itibar edinme gibi olumlu ya da olumsuz geri dönüşü şeklinde örnekler verilebilir. İlişkideki yatırımların ne olduğu ilişkilerin türüne ve bireylerin beklentilerine göre değişebilmektedir. Örneğin cinsiyet, her iki cins tarafından da farklı (denk olmayan) bir yatırım olarak görülüyorsa ve bir işte çalışırken erkek olmak daha çok yatırım demekse, aynı derecede katkıda bulunulduğu halde bir erkeğe göre daha az maaş yani kazanç alan bir kadın işçi bu durumu haksızlık olarak görmeyecektir (Adams, 1965). Ya da deneyim daha çok yatırım ise, işe yeni başlayan birisi deneyim sahibi diğeri ile aynı derecede katkıda bulursa da daha düşük maaş almayı adaletsizlik olarak algılamayabilir.

Teorilerde doğrudan kaynak ifadesi geçmemesine rağmen, hem alınan hem de verilenin yani kazancın/sonucun ve yatırım/girdinin kaynak olarak kabul edildiği söylenebilir (Cook ve Hegtvedt, 1983). Bu teoriye göre bireyler az ya da çok kaynak almayı önemsememektedirler. Hatta diğeri göre az ya da çok almayı da önemsememektedirler. Önemli olan oranların eşit olması ve bu sayede haksızlık-adaletsizlik algılanmamasıdır. Eğer bireyin oranı diğeri oranından daha büyükse suçluluk, daha küçükse öfke hissedebileceği ve iki durumda da stres yaşayan bireyin bu stresten kurtulabilmek için algıladığı eşitsizliğin eşit duruma gelmesi için uğraşabileceği belirtilmiştir. Bu stres aradaki eşitsizliğin büyümesiyle birlikte artabilir. Adams'a (1965) göre, bireyler eşitsizliğe tepki olarak kazançlarını ya da yatırımlarını değiştirmeye çalışabilirler, içinde bulunduğu durumu terk edebilirler, (örneklerdeki ordu ya da çalıştığı işyeri) karşılaştırma olarak aldığı kişiyi değiştirebilirler, ya da kendi ya da partnerinin kazanç/yatırımlarını bilişsel olarak çarpıtma yoluna gidebilirler.

Adams ve Homans'ın formülüne katılmakla birlikte, Jasso (1980), öznel algıların azaldığı, belirli standartların olduğu ve evrensel olarak kabul ettiği bir adil dağıtım algısı oranı önermektedir.

$$\text{Jasso'nun formülü} = \frac{\text{Var olan dağıtım}}{\text{Adil Dağıtım}}$$

Bu formüle göre, bireylerin adil dağıtım değerlendirmesini var olan dağıtımın algılanan adil dağıtıma oranı ile yaptıkları belirtilmektedir. Bu formüle göre, var olan dağıtım, adil dağıtımdan fazla ise kişi fazla ödüllendirildiğini hissetmekte, var olan dağıtım adil dağıtımdan az ise kişi az ödüllendirildiğini hissetmektedir. Adil dağıtım, bireysel algılar olduğu gibi, toplum tarafından belirlenmiş standartlar da olabilir (Cohen ve Greenberg, 1982). Dağıtıcı adaleti, bireysel ve sosyal-toplumsal düzeyde incelemeye çalışan Jasso'ya (1980) ek olarak, bazı sosyal psikologlar, bunu kolektif düzeyde ele almaktadır.

1.1.2. Kolektif Düzeyde İnceleyen Yaklaşımlar

Berger, Cohen ve Zelditch (1972), Adams'ın (1965) önerdiği, bireyin hiçbir standarda başvurmadan, dikkate almadan sadece ilişkiye göre kendi sonuç/yatırım oranını diğeriyle kıyaslamasına göre adaletsizlik algılaması yaklaşımını eksik bulunduğunu belirtmektedirler. Bireyler sosyal karşılaştırmalar yapabilir ve sonucunda yoksunluk hissedebilir, ancak yaptıkları değerlendirmelerin tamamen öznel olması mümkün değildir (Walster ve Berscheid ve Walster, 1973). Sosyal ilişkilerde bir kişi tarafından deneyimlenen adaletsizlik algısının diğeri tarafından aynı şekilde algılanmayabileceğini, bu ilişkide adaletsizlik olup olmadığının nasıl, neye göre tanımlanacağını yetersiz kaldığı ve sosyal sistemlerde dağıtıcı adalet ile ilgili üzerinde uzlaşılan genel bir fikrin olduğunu belirtmektedirler. Nitekim, bireyler, söz konusu kendileri olduğunda başkalarına göre daha yanlı değerlendirmelerde bulunabilir. İnsanlar kendi yatırım ve kazançlarını diğelerinin kazanç ve yatırımlarına göre daha yanlı görme eğiliminde olabilir. Bir araştırmada insanların kendilerine fazla yapılan bir ödemeyi adil, ancak aynı miktar diğesine yapıldığında bunu adil olmayan olarak değerlendirdiği bulunmuştur (Messick ve Sentis, 1985).

Cohen ve Greenberg (1982), dağıtıcı adaleti, normatif bir ilkeyi temel alması beklenerek kaynakların dağıtılması şeklinde tanımlamaktadırlar. Normatif bir ilkeyi temel almak ise, herhangi bir insanı ya da grubu diğerine göre kayırmayacak biçimde herkes için uygun-ideal olanın uygulandığı bir dağıtım olarak ifade edilmektedir. Kaynak dağıtımının beklenen-normatif ilkeye uyması için tarafsız olması, dağıtımın yapıldığı insanları memnun edecek, insanlar arasında sosyal işbirliğinin sürmesini sağlayacak biçimde olması, aynı zamanda insanların dağıtımların işbirliğine olumlu ve olumsuz yansımaları hakkında ortak bir fikre-izlenime sahip olmaları gerektiği belirtilmektedir (Hegtvedt ve Johnson, 2000). Rawls'a (1971) göre adalet, bireysel olduğu kadar gruplar, sınıflar ve bunlar arasındaki ilişkiler bazında da ele alınmalıdır. Toplumdaki her bir üyenin iyiliğini gözetken ve üzerinde uzlaşmış kuralların bulunduğu, üyelerin ortak fayda doğrultusunda işbirliği içinde olduğu sosyal işbirliği sisteminde, ortak elde edilen kaynağın nasıl dağıtılacağı konusunda üyelerin sözleştiği, bu sözleşmelerin ise sosyal kurumlar aracılığıyla yerine getirildiği, herkesin kaynağı elde etme ve dağıtmada birbirine bağlı olduğu-kazancı ve kaybı birlikte göğüslediği- bir düzen öngörülmektedir. Normatif ilke, kimseyi diğerine göre kayırmayacak ve avantajlı hale getirmeyecek, bireylerin arasındaki eşitsizliklerin dengeleneceği bir sistem olduğu sürece dağıtıcı adaletin varlığından söz edilebilir. Böyle olmadığı durumda, toplumdaki bireyler adaletsizlik algılayabilir.

1.1.3. Belirli bir Standart Dahilinde İnceleyen Yaklaşımlar

Leventhal (1980), alış-veriş süreci ile dağıtıcı adaleti açıklayan ya da adaletsizlik algılarına ilişkin formüller sunan bu teorilerin bütün sosyal ilişkilere ait süreçleri açıklamada yetersiz kaldığını belirtmektedir. Adams'ın (1965), sosyal alışveriş teorisinde ilişkilere yatırım olarak tanımladığı katkı, insanlardaki dağıtıcı adalet algısını etkileyen faktörlerden sadece biri olup, ihtiyaç ve eşitlik gibi kural-ilkelerinin de rolü bulunmaktadır. İhtiyaç ilkesi, kaynağa daha çok ihtiyacı olan bireylerin kaynaktan daha fazla pay almalarını, eşitlik ilkesi ise, katkı ya da ihtiyaçtan bağımsız olarak herkesin eş pay almasını ifade etmektedir. Eckhoff (1974), bu ilkeleri de kapsayan bir biçimde, kaynak dağıtımının adilliğinin belirlenmesinde eşitliğe dayalı olarak 5 ilke tanımlamaktadır. Bunlar herkesin eşit miktarda dağıtımdan faydalandığı nesnel eşitlik, ihtiyaca dayalı olan öznel eşitlik,

yapılan katkılara dayalı olan göreceli eşitlik, statüye dayalı olan eşitlik ve fırsat eşitliğidir. Nesnel eşitlik ve fırsat eşitliği alıcının özelliklerine bağlı değilken, göreceli eşitlik, öznel eşitlik ve statüye dayalı eşitlik, alıcının özelliklerine bağlı olanlar sınıfındadır. Eckhoff'un (1974) kapsamlı değerlendirmesine karşın, kaynak dağıtımında eşitlik, katkı ve ihtiyaç ilkeleri daha çok çalışılmıştır (Leventhal, 1980). Yani katkı, ihtiyaç, eşitlik olmak üzere üç temel dağıtım kuralı vardır ve bireyler adil dağıtımla ilgili değerlendirmelerini, bu ilkeler sayesinde oluştururlar. Koşullara göre, farklı zamanlarda farklı ilkeler tercih edilebilir. Örneğin, gelecekte tekrar etkileşim içinde olma ihtimali daha yüksek kişiler (Greenberg, 1979) ya da arkadaşlar arasında (Morgan ve Sawyer, 1967) ve uzun süreli ilişkide olanların (Mikula, 1980) katkıya dayalı eşitlik yerine katkıdan bağımsız bir şekilde eşit dağıtım yapmayı tercih ettikleri bulunmuştur. Alıcının kim olduğu, bu koşullardan biri gibi görünmektedir.

Dağıtımda eşitliği tercih edip etmeme, kişilik özelliklerinden de etkilenebilmektedir. Huseman, Hatfield, ve Miles (1987) ve Adams'ın (1965) kazanç/yatırım oranındaki eşitsizliğe her bireyin aynı tepkileri vermeyebileceğini belirtmektedirler. Bu oranda eşitliğe hassas olanların yanında, kendisinin diğerinden daha az olmasını isteyenler (benevolent) ya da kendisinin diğerinden daha fazla olmasını isteyenler (entitled) olabilir. Bu tepkilerin, sabit bir kişilik özelliği olabileceği gibi durumlara göre farklılık göstermesi de mümkün olabilmektedir. Örneğin, tanımadığı kişilere karşı eğer katkı ya da ihtiyaç gibi kriterler yoksa eşit dağıtımını tercih eden bir birey, dağıtım yaptığı kişi arkadaşları olduğunda, bir işe daha çok katkıda bulursa da eşit dağıtımını adaletsizlik olarak algılamayabilir.

1.1.4. Eşitsizlikten Kaçınma Modeli:

Sosyal psikoloji literatüründeki eşitsizlikler hakkındaki bireysel algılar yerine, iktisadi oyunlarda maddi kaynaklar kullanılarak bireylerin kaynak dağıtımında diğeri ile arasındaki eşitsizlik ve eşitlik durumlarındaki davranışları incelenmektedir. Bu oyunlarda "10 liranız olduğunu düşünün, bu parayı kendiniz ve bir daha görmeyeceğiniz bir yabancı arasında nasıl bölüştürdünüz? Peki tanımadığınız iki kişi arasında nasıl bölüştürdünüz? Bu paranın adil bir şekilde bölüştürülmesi nasıl olmalı?" gibi sorulara cevaplar ve insanların nasıl davrandıkları

ekonomi oyunları (Diktatör, Ultimatom Oyunu gibi) aracılığıyla ya da sosyal psikologlar tarafından yapılan araştırmalar ile incelenmektedir (Crone, 2013). Diktatör oyunu, bireyin kaynak bölüşümünde karar alan kişi olduğu ve karşı tarafın yani alıcının bu karar üzerinde bir etkisinin bulunmadığı; Ultimatom oyunu ise, alıcının karar alanın teklifini kabul ya da ret edebildiği şeklinde tanımlanan ve genellikle para ile oynanan oyunlardır. Messick ve Sentis (1985), oyunlarda elde edilen sonuçların ya da kaynağın değerlendirilmesinde iki ayrı sürecin rol oynadığını belirtmektedirler. Bunlardan ilki, bireyin sadece kendi sonucunu dikkate alıp değerlendirdiği bireysel ya da sosyal olmayan değerlendirme olarak ifade edilmektedir. Bir diğer ise, bireyin kendi sonucunu diğerinin sonucu ile kıyaslayarak değerlendirdiği sosyal değerlendirme olarak ifade edilmektedir. Bireyler, iki ayrı süreci birlikte ele alarak kaynak değerlendirmesi yapmaktadırlar. Örneğın 10 liranın iki kişi arasında 6-4 şeklinde bölüştürmesi yapıldığında, bireysel değerlendirme sonucun 6 ya da 4 olduğu, sosyal değerlendirme ise 6 alan kişi için diğerine göre 2 fazla aldığı, 4 alan kişi için diğerine göre 2 az aldığı şeklinindedir. Messick ve Sentis (1985), elde edilen sonuçların değerlendirmesini şu şekilde formülide etmişlerdir. İki kişi tarafından x ve y olmak üzere iki farklı sonuç elde edildiği varsayıldığında, x alan kişi için değerlendirme; “sonuçlar (x,y)= x + (x-y)” şeklinde yapılmaktadır. Bu formülide x bireysel değerlendirmeyi, (x-y) ise sosyal değerlendirmeyi ifade etmektedir. Formül, örnekteki rakamlarla incelendiğinde; “sonuçlar (6,4)= 6+2=8 (6 alan için)” “sonuçlar (4,6)= 4-2= 2 (4 alan için)” şeklinde olacaktır. Söz konusu örneğe bakıldığında 6 alan kişi sonucunu aldığına göre daha fazla olarak, 4 alan kişi ise sonucunu aldığına göre daha az olarak değerlendirmektedir. Bu formüle göre, bireyler kendi kaynaklarında artma olsa bile kaynağını daha az olarak değerlendirebilir (Yani 5 lira, 4 liraya göre daha az ya da daha çok değerlendirilebilir). Formüle göre, iki tarafın da eşit aldığı bir kaynak bölüştürmesinde, (x=5 ve y=5) her iki birey için de elde edilen sonuç ile sonucun değerlendirmesi aynı olacaktır.

Benzer bir yaklaşım ile Tversky ve Kahneman (1991), bireylerin sonuçlarını bir referans noktası olarak değerlendirdiğini belirtmektedir. Eğer sonuç bu referans noktasından az ise kayıp olarak, fazla ise kazanç olarak görülmektedir. Referans

noktasının ekonomi oyunlarında diğerrinin sonucu olduğu düşünöldüğünde, diğerrine göre az almak kaynağın daha az, diğerrine göre fazla almak kaynağın daha çok değerrlendirilmesini ifade etmektedir. Buna göre kayıp kazanca göre yani bir referans noktasından daha az almak, daha fazla almaya göre insanlara daha itici gelmektedir. Araştırmacılar bu durumu kaybın iticiliğı olarak tanımlamaktadırlar. Bu yüzden referans noktasına göre daha az almaya, daha fazla almaya göre daha çok tepki gösterilmektedir. Yani insanların oyundaki tercihlerine, sonuçları değerrlendirmelerine ve sonuçlara gösterdikleri tepkilere sosyal karşılaştırma süreçleri eşlik etmektedir. Sosyal karşılaştırma, bireylerin yeteneklerini, fikirlerini ya da mevcut durumunu kendisine benzer olan kişi ya da kişilere göre değerrlendirmesini ifade etmektedir. Festinger'e (1954) göre, bireylerin karşılaştırma yaptıkları belirli kişiler ile arasındaki farklılıklar arttıkça, sosyal karşılaştırma yapma eğilimleri azalmaktadır.

Sosyal psikolojide, sosyal karşılaştırma süreçleri ile ifade edilen "diğerrine göre" değerrlendirme yapma, yani bireylerin kendi kazançlarını diğerrine göre değerrlendirmeleri, kazançları hakkında iyi hissedip hissetmediklerini ve davranışlarını etkilemektedir. İktisadi oyunlarda ise bu literatüre benzer bir biçimde, bireylerin oyun sonundaki kazançlarını diğerrinin kazancı ile kıyasladıklarını ve bu kıyaslamaya göre tepki verebildikleri bulunmuştur. Bireyler, oyun sonunda elde ettikleri kaynağı değerrlendirirken, kazanca ya da kayba uğrayıp uğramadıklarını, bir referans noktası olarak belirlemektedirler (Tversky ve Kahneman, 1991). Bu referans noktası ise, oyunlarda diğerrinin kaynağı olabilir. Ancak, sosyal psikolojiden farklı olarak bireyler, alışveriş ilişkisi olan ya da tanıdıkları kişiler ile değil, tanımadıkları ve gelecekte iletişim kurma ihtimali olmayan, hatta tek seferlik oyun oynadıkları kişiler ile sosyal karşılaştırma yapıp kendi kazançları hakkında değerrlendirmeler yapabilmektedirler (Van Dijk ve Vermunti, 2000).

Bir araştırmada, bireylerin diğerrine göre maddi kazançları daha az ise, dezavantajlı oldukları bu eşitsizlik durumundan güçlü bir şekilde kaçınma gösterdikleri, bireylerin diğerrine göre maddi kazançları daha fazla ise, avantajlı oldukları bu eşitsizlik durumundan dezavantajlı eşitsizlikten daha az olmak kaydıyla kaçınma gösterdikleri bulunmuştur (Loewenstein, Thompson ve Bazerman, 1989).

Eşitsizlik bireysel algılara bağlı değil, matematiksel olarak herkes için aynıdır (2/2 yerine 3/1 gibi). Dağıtıcı adalet ile doğrudan ilgilenmeyen, insanların ekonomi oyunlarındaki davranışlarını inceleyen araştırmacılar, aynı zamanda dağıtıcı adalet konusuna da zemin oluşturabilecek sonuçlara ulaşmışlar ve eşitsizlikten kaçınma modelini ortaya atmışlardır. Bu modele göre, bireyler diğeri ile arasında eşitsizlik olduğunda, eşitsizliğe karşı bir direnç, tepki gösterirler ve eşit olmayan sonuçları eşite yaklaştırabilmek için kaynaklarından feragat etmeye gönüllüdürler (Fehr ve Schmidt, 1999).

1.2. Neden Adil Davranmayı ve Davranılmayı Önemseriz?

1.2.1. Lerner'in Adalet Modeli ve Gelişimsel Perspektif:

Bireyler adil bir dünyada yaşadıklarına inanmak isterler. Bireylerin kendi ve diğerleri için hak ettiklerini aldıkları bir dünyaya inanmaya ihtiyaçları vardır. Lerner ve Miller'a (1976) göre, olması gereken ile olan arasındaki her tutarsızlık adaletsizlik olarak algılanmayabilir. Bu tutarsızlık, tanımlanabilir ve insan faktörlü olduğunda bu şekilde algılanırken, kazara ya da kişinin kendisinden kaynaklandığında adaletsizlik olarak algılanmayabilir. Kişi adaletsizlik deneyimlediğinde, buna dair inancı zedelenir ve diğerlerinin de aynı süreci yaşadığının farkındadır. Bireyler, adil bir dünyada yaşadığı hissini devam ettirmek isterler ve bu yüzden diğerlerinin de adil olanı kabul etmemesini buna tehdit olarak algırlar. Bu yüzden, insanlar adaletin devam etmesi için işbirliğine yönelmişler ve istenilir kaynakları, ödülleri dağıtmaya yönelik kurallar geliştirmişlerdir.

Bu ihtiyaç, çocukluktan itibaren gelişme göstermektedir. Adil olmaya hassasiyet, kısmen öğrenme kısmen sosyal normları içselleştirme ile ortaya çıkmaktadır. Klasik olarak, her çocuk olması gerekenden-normatiften ziyade olan-gerçeklik ilkesi ile hareket etmektedir. Çocuklarda haz ertelemenin gelişmesi, bilişsel beklentilerden normatif beklentilere bir geçişi ve ödülün hemen elde edilmemesi çocuklarda hak etme kavramının gelişimini sağlamaktadır.

Damon (1977), çocukların dağıtıcı adaleti uygulamada yaşa bağlı olarak üç önemli aşamadan geçtiğini belirtmektedir. İlk aşamada, 5 yaşından küçük çocuklar,

dağıtımlarında kendilerini kayırma ve bencil davranma eğilimindedirler. Yaşla birlikte bu aşamanın geçilmesiyle, 5-6 yaşlarında görülmeye başlanan ve katı eşitlik olarak adlandırılan ikinci aşamada çocuklar, yapılan katkıyı dikkate almadan, kim ne yapıyorsa yapsın fark etmeksizin eşitlik ilkesini uygulamaya başlamaktadırlar. Bu aşamanın da geçilmesiyle, 6-7 yaşlarında görülmeye başlanan ve hak etme olarak adlandırılan üçüncü aşamada, çocuklar kim olursa olsun fark etmeksizin uyguladıkları eşitlik prensibini bırakıp yapılan katkı ölçütünde kaynakları dağıtmaya başlarlar. Bir önceki aşamada çocuklar, kendilerinin az karşı tarafın fazla katkıda bulunduğu bir durumda, kaynaklar ikisine eşit dağıtıldıysa kendiliğinden karşı tarafa elindeki kaynağın bir kısmını vermezken, okul çağına gelmesiyle birlikte, çok iş yapan tarafın daha çok kaynak alabilmesi için kendiliğinden kaynağın bir kısmını verdikleri bulunmuştur. Ayrıca, çocukların 8-9 yaşlarına geldiklerinde ise eşitlik ve iyilikseverlik olarak adlandırılan aşamaya geçtiklerini, sadece katkının değil kaynağın dağıtıldığı kişilerin kaynağa olan ihtiyaçlarının da dikkate alınmaya başlandığını belirtmektedir.

Haidt'e (2007) göre, adil olma, ahlakın bir ögesi olarak değerlendirilmelidir. Ahlak, insanların birbirine nasıl davranması gerektiğine ilişkin normları da tanımlamaktadır. Piaget (1932), ahlaki olanın önceden belirlenmiş olduğu bir sosyal dünyaya doğan çocukların otorite olan ebeveynlerinin kurallarına uymak zorunda olduğunu belirtmiştir. Çocukların ahlaki gelişimlerinde öncelikle otoriteye, kurallara uyma evresinden bahseden Piaget (1932), çocukların büyüyüp kendisiyle bilişsel anlamda eş olan arkadaşlarıyla yani akranlarıyla bir araya gelip etkileşime girdiğinde, diğerine bu kuralların işlevini anlayıp içselleştirmiş bir şekilde davranacağını belirtmektedir. Okul öncesi çocukların ahlaki davranışlarında bir iç sese sahip olmadığını, dış ses (otorite) etkisiyle diğerine faydalı davrandığını, okul çağına geldiklerine bir iç ses oluşturup davranışlarını buna göre düzenlediklerini belirtmektedir.

İnsanlar, birbirlerine olan davranışlarının doğruluğu ya da yanlışlığı hakkında doğuştan gelen ahlaki bir hisse sahip olabilecekleri, insan beyninin birlikte yaşamak için gerekli kuralları tanımlamak ve diğerlerine iyi davranmak üzere şekillendiği belirtilmektedir (Cowell ve Decety, 2015). Buna göre, genetik ve kültürel aktarım

sayesinde insanlar ahlaki bir hisse sahip sosyal varlıklar olarak doğmakta ve içinde buldukları toplumun öğretileri ile şekillenmektedirler.Çocuklar, akranlarıyla etkileşime geçmeden önce, ahlaki davranmaya ilişkin bir iç sese sahip görünmektedirler. Bebeklerle yapılan güncel çalışmalar bu varsayıma ilişkin zemin oluşturmakta ve adil olmaya dair hislerin oldukça erken dönemlerde görüldüğünü göstermektedir.

1.3. Güncel Çalışmalar:

Güncel çalışmalar, eski araştırmaların kullandıkları yönteme eleştiri getirerek, adil dağıtımda basit bir biçimde evreler düzeyinde bir gelişimden-değişimden ziyade çocukların çok daha erken dönemlerde kompleks davranışlar gösterdiklerini bulmuştur. Bebeklerde adil olmayan bir dağıtıma adil olana göre daha uzun süre ile bakıldığı bulunmuş ve böyle bir bulgunun bebeklerde adil dağıtım beklentisine işaret olabileceği belirtilmiştir (Schmidt ve Sommerville, 2011). Araştırmada, 15 aylık bebeklere, birinde eşit dağıtımın diğerinde ise eşit olmayan dağıtımın olduğu iki ayrı kaynak dağıtım görüntüsü yan yana olacak şekilde gösterilmiş ve bebeklerin eşit olmayan dağıtımın olduğu görüntüye daha uzun süreyle baktıkları bulunmuştur. Bulgular, bebeklerin eşit olmayan dağıtımın, eşit olmasını bekledikleri için daha uzun süre baktıkları ve insanlarda çok erken bir dönemde eşit kaynak dağıtımına duyarlılık olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Benzer bir çalışmada, 19 aylık bebeklerin, diğer çalışmada olduğu gibi eşit ve eşit olmayan iki ayrı paylaşım videosunda eşit olmayan dağıtımın olduğu görüntüye daha uzun süreyle baktıkları bulunmuştur. Aynı çalışmada 21 aylık bebeklere, birinde iki kişinin de aynı iş yaptığı, diğerinde ise bir kişinin iş yapıp diğerinin yapmadığı ancak ikisinde de eşit dağıtımın olduğu iki ayrı video gösterilmiştir. Bu bebekler ise birinin iş yapıp diğerinin yapmadığı görüntüdeki eşit dağıtıma diğerine göre daha uzun süre bakmışlardır. Bu bulgular, bebeklerin adil kaynak dağıtımıyla ilgili sadece eşitlik değil, katkı-hak etme ilkesinin göz önünde bulundurulması beklentisine de sahip olduklarını gösterme niteliğindedir (Sloane, Baillargeon ve Premack, 2012). Diğerlerine karşı var olan bu beklentinin ilerleyen yaşlarda çocukların diğerine olan davranışlarında görüldüğü söylenebilir. Örneğin, 3-5 yaş çocukları ile yapılan bir çalışmada, çocuklar bir partner ile birlikte iş yapmış, yapılan işte sadece kendi

katkısına değil, partnerininkine de dikkat ettiği, ikisi arasında kıyaslama yapabildiği ve en önemlisi partnerine göre daha az katkıda bulunduğu koşulda daha çok katkıda bulunduğu koşula göre elinde daha az ödül bulundurduğu belirtilmektedir (Kanngieser ve Warneken, 2012). Ayrıca, 3-4 yaş çocuklarından, diğer iki kişi arasında, bu kişilerin yaptıkları iş sonucunda elde edilen ödülü paylaşmalarını istendiğinde, çocukların katkıya dayalı paylaşım yaptıkları bulunmuştur (Baumard, Mascaro ve Chevallier, 2012). Okul öncesi çocuklar, kaynak dağıtımında sadece katkı değil, ihtiyaç ilkesini de göz önünde bulundurarak hareket etmektedir. 5 yaş çocuklarının kaynağa ihtiyacı diğerine göre daha çok olan ve daha az olan iki kişi arasında eşit dağıtım yerine, kaynağa daha çok ihtiyacı olana diğerine göre, kaynaktan daha çok verecek şekilde bölüştürme yaptığı bulunmuştur (Paulus, 2014).

Okul öncesi çocukların eğer ihtiyaç ya da katkı gibi göz önünde bulundurmaları gereken bir durum yoksa, kaynak dağıtımında eşitlik ilkesini tercih ettikleri söylenebilir. 3-8 yaş arası çocuklar, sözel olarak adil dağıtım ile ilgili yargılamada bulduklarında, 3 yaş çocuklarının dahi eşit ve eşit olmayan dağıtımların ne anlama geldiğinin farkında oldukları, yani neyin adil neyin adil olmadığı konusunda bilgiye sahip oldukları, üstelik hem kendileri hem de başkaları için bu bilgiyi referans olarak eşit dağıtımda bulunulması gerektiğini sözel olarak belirttikleri bulunmuştur (Smith, Blake ve Harris, 2013). 3-8 yaş çocuklarına eşit iş yapan iki çocuğa kaynağı dağıtması istendiğinde, eşit olarak bölüştürdükleri bulunmuştur. (Shaw ve Olson, 2012). Araştırmada, farklı bir koşul olarak bir tane fazla kaynağın olduğu ve çocuklardan bu fazla kaynağı bölüştürmeleri istendiğinde, 6-8 yaş çocuklarının eşit olmayan bir bölüştürme yapmak yerine bu fazla kaynağı çöpe attıkları bulunmuştur. Yani çocuklar iki kişiden birinin diğerine göre dezavantajlı ya da avantajlı olmaması için kaynağı çöpe atmayı tercih etmektedirler. Üstelik, aynı koşul çocukların diğeri ile kendisi arasında yaratıldığında dahi, fazla kaynağı kendileri için almak yerine çöpe attıkları bulunmuştur. Bu sonuç, 6-8 yaş çocuklarında kaynak feda edecek kadar güçlü bir eşitsizliği reddetme olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Çocuklar, diğerine göre fazla kaynak almamak, avantajlı olmamak için kaynağı gözden çıkarmaktadırlar. Çocukların da yetişkinler gibi

diğerine göre dezavantajlı ya da avantajlı olmamak için kaynak feragatında bulunduğu görölmektedir (Fehr ve Schmidt, 1999).

Çocukların ihtiyaç, katkı gibi ilkeleri göz önünde bulundurmaları gerekmediği koşullarda eşitsizlik olduğunda var olan duruma ilişkin adaletsizlik algılayıp bu durumu eşitliğin olduğuna hale getirmeye, eşitsizliği onarmaya çalıştıkları görölmektedir. Çocuklar, hem kendileri hem de diğerleri için, eşitsizlik durumlarında adaletsizlik algılıyor ve tepki olarak adaletsizliği düzeltmeye uğraşıyor görölmektedirler. Nitekim, 8 yaş çocuklarının kendisi ile diğeri arasında avantaj ya da dezavantaj yaratan eşit olmayan bir dağıtımı reddettikleri ve böyle bir dağıtımı eşit duruma getirmeye çalıştıkları bulunmuştur (Blake ve McAuliffe, 2011). Bu araştırmada, literatürde ultimatom oyunu olarak adlandırılan ve eşitsizlik içeren bir oyun tasarlanmıştır. Bu oyun iki kişi ile oynanmakta ve iki tarafın da eşit olduğuna, bir tarafın diğerine göre dezavantajlı olduğuna ve bir tarafın diğerine göre avantajlı olduğuna olmak üzere üç farklı dağıtım türü oluşturulmaktadır. Çocuklara, bu dağıtım türleri sunulmakta ve kabul edip etmedikleri sorulmakta, eğer reddederlerse iki tarafın da hiç kaynak almadığı belirtilmektedir. 8 yaş çocuklarının iki tarafında 1 tane şeker aldığı eşit dağıtımı kabul ettikleri, kendilerinin 1 diğerinin 4 tane şeker aldığı dezavantajlı oldukları dağıtımı ve kendilerinin 4 diğerinin 1 tane şeker aldığı avantajlı oldukları dağıtımı ise reddettikleri yani iki tarafın da 0 aldığı duruma getirdikleri bulunmuştur. Çocuklar diğeri ile arasında dezavantajlı ya da avantajlı eşitsizlik olduğuna durumda, iki tarafın da eşit alması için kendisinin ve diğerinin kaynaklarını feda ederek 0-0 durumuna getirmektedirler. Aynı çalışmada, 4-7 yaş arası çocukların, 8 yaş çocukları gibi eşit dağıtımları kabul ettikleri, eşitsizliğin olduğuna dağıtımlarda ise dezavantajlı eşitsizliğin olduğuna dağıtımları reddederek 8 yaşa benzer bir davranış gösterirken, avantajlı eşitsizliğin olduğuna dağıtımları kabul ederek 8 yaş çocuklarından farklı bir davranış gösterdikleri bulunmuştur. Bu sonuçlar, okul öncesi çocukların dezavantajlı eşitsizliğe verdikleri tepki ile avantajlı eşitsizliğe verdikleri tepkinin farklı olabileceği şeklinde yorumlanmaktadır. Bu yüzden okul öncesi çocuklar için iki ayrı tür eşitsizliği nasıl algıladıkları, duygusal tepkileri ve davranışları ayrı ayrı incelenmektedir.

1.3.1. Dezavantajlı Eşitsizlik:

Dezavantajlı eşitsizlik, herhangi bir kaynak iki kişi arasında bölüştürülürken diğerine göre daha az alan taraf için var olma durumu olarak tanımlanabilir. Yetişkinler için ortaya konan temel adalet süreci modelindeki adaletsizlik algılama sonucu yaşanan duygusal reaksiyonlar ve davranışlar çocuklar için de geçerli olabilir. Örneğin, bir araştırmada okul öncesi çocukların eşitsizlik durumunda yüz ifadeleri kodlanmış, 3 yaş çocuklarının dahi kendilerinin dezavantajlı eşitsizliğin olduğu dağıtım karşısında üzgün görüldüğü bulunmuştur (LoBue, Nishida, Chiong, Deloache ve Haidt, 2011). Küçük çocuklar sözel olarak yorum yapmasa da duygusal olarak uyarılmış, 5-6 yaşlar ise dağıtımın adil olmadığını sözel olarak da belirtmişlerdir. Yani, okul öncesi çocuklar, dezavantajlı eşitsizlik durumunda adaletsizlik algılamakta ve duygusal bir reaksiyon göstermektedirler. Eğer bu eşitsizliği düzeltme, eşit duruma getirebilme söz konusu ise, bunu yapmak için kaynakları heba etme gibi davranışlarda bulunabilmektedirler. Örneğin, 5-10 yaş çocuklarıyla yapılan araştırmada, çocuklarla seçeneğe zorlama oyunu adı verilen biri eşit diğeri de dezavantajlı eşitsizliğin olduğu dağıtımdan oluşan iki farklı dağıtım koşulu sunularak birini tercih etmesi istenen oyun oynanmıştır. Çocuklara sunulan (1/1-2/3) dağıtım koşulunda çocukların eşit dağıtımı tercih ederek, dezavantajlı olmak yerine kaynaktan feragat etmeyi göze aldıkları bulunmuştur (Sheskin, Bloom ve Wynn, 2014). Yani okul öncesi çocuklar daha çok kaynağa sahip olabilecekleri halde, dezavantajlı eşitsizliği tercih etmemektedir. Çocukların bu tercihlerini eşitsizliğin büyüklüğü ve bedel ödememe gibi faktörler etkileyebilmektedir. Bir çalışmada çocuklara aralarında az fark bulunan (0/0-1/2) ile daha çok fark bulunan (0/0-1/5) dezavantajlı eşitsizliğin olduğu dağıtım seçenekleri sunulduğunda, 6 yaş çocuklarında eşitsizliğin daha fazla olduğu koşulda olmadığı koşula göre, eşit dağıtımı daha çok seçtikleri bulunmuştur. Yani, çocuklar eşitsizlik durumunda diğeri ile arasındaki eşitsizlik farkını da göz önünde bulundurmaktadırlar. Aradaki eşitsizlik büyüdükçe çocuklar bu eşitsizliği ortadan kaldırmak için bedel ödemeye daha gönüllü görünmektedirler.

Bedel ödeme, yapılan dağıtım tercihlerinde, diğeri tercihe göre kaynak kaybı olmasını ifade etmektedir. Çocuklar, her ne kadar dezavantajlı eşitsizliği tercih etmemek için kaynak kaybını tercih etse de, kaynak kendisi için her iki seçenekte de

sabit tutulduğunda eşit olan seçeneği daha çok tercih ettikleri görülmektedir. 4-6 yaş arası çocuklarla yapılan çalışmada, çocuklara biri (0/0-1/2) diğeri (1/1-1/2) olan iki farklı dağıtım koşulu sunulmuş, her iki yaş grubunun da (1/1-1/2) olan kaynağın sabit tutulduğu dağıtım koşulunda diğerine göre eşit olan seçeneği daha fazla tercih ettikleri bulunmuştur (Williams ve Moore, 2014). Kaynağın karar veren için sabit tutulduğu eşit ve eşit olmayan seçeneklerde, bu çalışmaya benzer bir şekilde, 3-8 yaş çocuklarında yaşa bağlı bir artış olmakla birlikte (1/1-1/2) koşulunda eşiti seçmenin eşit olmayan seçeneğe göre daha yüksek olduğu bulunmuştur (Fehr, Bernhard ve Rockenbach, 2008).

1.3.2. Avantajlı Eşitsizlik:

Avantajlı eşitsizlik, herhangi bir kaynak iki kişi arasında bölüştürülürken diğerine göre daha fazla alan taraf için var olma durumu olarak tanımlanabilir. 3 yaş çocuklarının dezavantajlı eşitsizlikte üzgün görüldüğünün belirtildiği çalışmada, avantajlı eşitsizlikte çocukların üzgün görünmediği belirtilmektedir (Lobue ve diğ., 2011). 5-6 yaş çocukları da avantajlı eşitsizliği ortadan kaldırmak için kaynak heba etmek istemiyor görünmektedirler. Nitekim, çocuklara (1/1-2/0) şeklindeki dağıtım koşulu sunulduğunda 5-6 yaşların avantajlı eşitsizliğin olduğu koşulu daha çok tercih ettikleri bulunmuştur. Aynı çalışmada kaynak çocuğun kendisi için her iki seçenekte de sabit tutulduğu (1/1-1/0) şeklindeki dağıtımda ise eşit olan seçeneği tercih etme artmaktadır. Yani, bedel ödeme dezavantajlı eşitsizlikte olduğu gibi, avantajlı eşitsizliği de etkiliyor görünmektedir. Kaynağın sabit tutulduğu bu iki tür eşitsizliğe bakıldığında, dezavantajlı (1/1-1/2) ve avantajlı (1/1-1/0) eşitsizliğin bulunduğu dağıtımlarda 5-6 yaş çocuklarında dezavantajlı eşitsizliğin olduğu koşulda eşit seçeneğin avantajlı eşitsizliğin olduğu koşula göre daha çok tercih edildiği bulunmuştur (Fehr, Bernhard ve Rockenbach, 2008).

Kaynak kaybı, iki tür eşitsizlikten kaçınmayı da etkiliyor görünmektedir. Ancak, okul öncesi çocuklar için kaynak heba ederek eşitsizlikten kaçınma (ultimatom oyununda sonucu iki taraf için de eşit hale getirme ya da seçeneğe zorlama oyununda eşit seçeneği tercih etme) dezavantajlı eşitsizlik söz konusu olduğunda avantajlı eşitsizliğe göre daha fazla olmaktadır. 8-9 yaşlar için iki tür

eşitsizliğe de tepkilerin benzer olduğu, 4-5-6 yaş çocukları için bu iki tür eşitsizliğe verilen tepkiler arasındaki farkın daha belirgin olduğu göze çarpmaktadır.

Literatüre göre, insanlar, bebeklikten itibaren adil dağıtım beklentisine sahip ise; 3 yaşında dezavantajlı olma duygusal tepkiler vermelerine yol açıyorsa; 4 ve 5 yaşlarında dezavantajlı eşitsizlikten kaçınarak eşit dağıtım için kaynak heba ediyorsa ve 8 yaşında avantajlı eşitsizlikten de kaçınarak kaynak heba ediyorsa dağıtıcı adalete erken dönemlerde duyarlı oldukları ve zamanla bu duyarlılığı davranışları ile devam ettirdikleri söylenebilir. Dağıtıcı adalet, insanların, hem avantajlı hem de dezavantajlı oldukları durumlarda tepki göstermelerini ve durumu düzeltmeye çalışmalarını ifade ettiğinden literatürdeki sonuçlara göre 8 yaşından itibaren görüldüğünü-uygulandığını söylemek mümkündür. 4-5 yaşlarda dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma ile avantajlı eşitsizlikten kaçınma arasındaki farklılık, çocuklar 8 yaşına geldiğinde azalıyor görünmektedir. 4-5 yaş çocuklarındaki adaletsizlik algısı, kendisinin dezavantajlı olduğu durumlar için geçerli iken, avantajlı olduğu durumlarda böyle bir algı oluşmuyor olabilir. Ya da bu eşitsizliği ortadan kaldırmak için duygusal bir tepki oluşmuyor olabilir. Okul öncesi çocuklarda yaş ilerledikçe avantajlı eşitsizlikten kaçınmayı gelişimsel olarak neyin farklılaştığını test etmek isteyen araştırmacılar tarafından ketleme (Enesco ve Warneken, 2015; Smith, Blake ve Harris, 2013) ya da zihin kuramı (Castelli, Massaro, Sanfey ve Marchetti, 2014) gibi bilişsel görevler ile eşit dağıtım arasındaki ilişkiye bakılmış, ancak araştırma sonuçları tutarlı bulunmamıştır. Smith, Blake ve Harris (2013), ketleme becerisi ile eşit paylaşım arasında ilişki bulunmamasını, yaşla birlikte çocukların kaynaklar karşısında kendilerini ketlemelerinde bir artıştan ziyade, eşit paylaşım ile ilgili normların uygulanmasını daha baskın hissetmelerinde artış olabileceği şeklinde açıklamışlardır.

Bazı araştırmacılar, yaşla birlikte çocukların sosyal karşılaştırma ile oluşan duygu düzenlemeyi daha iyi yapabildikleri ve bu sayede avantajlı olma ve dezavantajlı olma karşısında oluşan duyguları daha iyi düzenleyebildiklerini belirtmektedir. Literatürde sosyal etkileşimler sonucu oluşan komşunun üzüntüsünden mutlu olma (schadenfreude) ve kıskançlık (envy) olarak adlandırılan iki farklı duygu tanımlanmaktadır. Eğer çocuğun kaybı varsa ve diğerinin kazancı

söz konusuysa kendi kaybının daha kötü gelmesi ve daha kötü hissetmesi kıskançlık, çocuğun kazancı varsa ve diğerinin kaybı söz konusuysa kendi kazancının daha iyi gelmesi ve daha iyi hissetmesi komşunun üzüntüsünden mutlu olma olarak ifade edilmektedir. 7-13 yaş arası çocuklarla yapılan bir araştırmada, çocuklara verilen bir görev sırasında, görevde kendisi başarılı olan çocuklar, eğer diğeri başarısız olduysa diğerinin başarılı olduğu duruma göre kendilerini daha iyi, görevde kendisi başarısız olan çocuklar, eğer diğeri başarılı olduysa diğerinin başarısız olduğu duruma göre kendilerini daha kötü hissettikleri bulunmuştur (Steinbeis ve Singer, 2013). Aynı araştırmada, seçeneğe zorlama oyunu oynanmış ve çocukların iki tür eşitsizlikten kaçınma davranışına da bakılmıştır. Sonuçlara göre, yaşla birlikte komşunun üzüntüsünden mutlu olma ve kıskançlık duygularında azalma, eşit seçeneği tercih etmede ise artma söz konusudur. Sosyal duygulardaki değişim, eşit ve eşitsizlik arasındaki sosyal karar vermenin önemli bir etkileyeni gibi görünmektedir. Bu diğeri üzerinden oluşturulan sosyal duygular kindarlık olarak görülebilir ve birbirleriyle bağlantılı olabilir.

Avantajlı olma ile dezavantajlı olmama, aynı yapıya işaret edebilir. Okul öncesi çocuklar bu sosyal karşılaştırmalar sonucu oluşan duyguları iyi düzenlemediğinden dezavantajlı olmaktan kaçınarak eşiti seçerken, avantajlı olmayı talep ediyor olabilirler. Bir araştırmada, 5-10 yaşlar arası çocukların avantajlı olmak için kaynak heba edip etmeyeceği test edilmek istenmiş ve çocuklara diğer araştırmalardan farklı olarak (eşit seçilirse kaynak hebasının olduğu) eğer avantajlı eşitsizlik tercih edilirse eşite göre daha az alınan (2/2-1/0) dağıtım koşulu sunulmuştur. Sadece 5-6 yaş çocuklarının, eşit seçenekte daha çok kaynak aldığı halde avantajlı eşitsizliğin olduğu seçeneği tercih ettikleri bulunmuştur. Bu çocukların aynı araştırmadaki dezavantajlı eşitsizlik koşulunda (1/1-2/3) dezavantajlı olmamak için kaynak heba ettikleri görülmektedir (Sheskin, Bloom ve Wynn, 2014).

Araştırmalar, çocukların ultimatom oyununda ya da seçeneğe zorlama oyununda eşit seçenekleri kabul ettiklerini göstermektedir. Çocukların partnerine daha az aldırma gibi bir motivasyonla hareket etmedikleri söylenebilir. Eğer çocuklar böyle bir istekle-motivasyonla tercih yapsalardı, ultimatom oyununda eşit seçenekleri de reddeder, partnerinin az alması için 0-0 durumuna getirir ya da seçeneğe zorlama

oyununda (1/1-2/2) dağıtım koşullarından 1/1'i tercih ederlerdi. Ancak çocuklar bu şekilde yapmamakta, karşısındakinin alacağı kaynağı azaltmakla ilgilenmiyor gibi görünmektedirler. Çocuklar, eşitsizlik ile karşılaştıklarında, eğer diğeri kendisinden fazla alıyorsa (dezavantajlı) diğेरinin alacağını azaltarak bu açığı kapatmaya, eğer diğeri kendisinden az alıyorsa (avantajlı) bu durumu korumak için diğेरinin alacağını azaltmaya motive görünmektedirler. Okul öncesi çocuklar eşitsizlikten kaçınmaya değil, avantajlı eşitsizliğe bağlı, talepkar olabilirler.

Okul öncesi çocuklarda, dezavantajlı olmama ile avantajlı olmanın benzer bir yapıyla ilgili olabileceğini söyleyen araştırmacılar, bu durumlarda oluşan sosyal duyguları bu yaş çocuklarının iyi düzenleyemediği için bu tercihlerini yaptıklarını belirtmektedirler.

Bazı araştırmacılar ise, avantajlı olmama ile dezavantajlı olmamanın farklı yapıları olduğunu belirtmişlerdir. Bu araştırmacılara göre, avantajlı eşitsizliğin dezavantajlı eşitsizliğe göre daha sosyal bir yönü olabilir. Örneğin, insan olmayan primatlarla (şempanzelerle) yapılan çalışmalarda, dezavantajlı eşitsizlik reddedilirken, avantajlı eşitsizliğin kabul edildiği bulunmuştur. Aynı işi yapan iki maymundan birine ödül olarak salatalık, diğेरine üzüm verildiği durumda (maymun için salatalık üzüme göre daha kötü bir ödüldür) salatalığı alan yani dezavantajlı konumda olan maymunun bu duruma sinirlenerek protesto ettiği ve aldığı ödülü fırlatarak istemediği, kaynağını heba ettiği, üzümü alan ve avantajlı durumda olan maymunun ödülü kabul ettiği bulunmuştur (Brosnan ve De Wall, 2003). Dezavantajlı eşitsizliğe tepkinin avantajlıya göre daha ilkel ve insanın soy ağacında daha gerilerde evrilmiş (daha eski atalarımızda bulunan) bir yapı olabilirken, avantajlı eşitsizliğe tepkinin soy ağacında daha ilerilerde evrilmiş (insanı diğेर türlerden farklılaştıran çiftleşmelerin sonucunda oluşan atalarımızda bulunan) olabileceği belirtilmektedir. Yetişkinler için öne sürülendağıtıcı adaleti bireysel düzeyde inceleyen yaklaşımlarda belirtildiği gibi, kaynak-ödüller ile ilgili beklentiler geliştirilebilir ve eşitsizliğe verilen tepki, bu beklentinin gerçekleşmemesi sonucu meydana gelmiş olabilir. Bu beklentiler, herhangi bir sosyal karşılaştırma olmaksızın bir referans noktası alınarak oluşturabilir. Örneğin, bir araştırmada maymunların bir nesnenin arkasına gizlenmiş kendi aldıklarından daha büyük bir ödül olduğunu gördüklerinde negatif bir tepki

gösterdikleri bulunmuştur (Tinklepaugh, 1928; akt., Chen ve Santos, 2006). Diğeri ile yapılan bir kıyaslama olmadığı halde, daha büyük bir ödül varken, referans noktası olarak bu alındığında, sahip olunan dezavantajlı olarak değerlendirilebilir.

Dezavantajlı eşitsizliğin evrilmesinde sosyal olmayan faktörler etkili olabilirken, avantajlı eşitsizlikte ise sosyal etkileşim, sosyal faktörler daha baskın, daha etkili olabilir. Bir araştırmada, yetişkinlerle sosyal ve sosyal olmayan yani bir tanesinde teklifi yapan bir insan iken (sosyal), diğesinde teklifi yapan bir bilgisayar (sosyal olmayan) olacak şekilde iki farklı koşul içeren bir ultimatom oyunu oynanmış, insanın olduğu sosyal koşulda diğesine göre dezavantajlı eşitsizliğireddetmenin daha yüksek olduğu bulunmuştur. Ancak sosyal olmayan yani herhangi bir insanın olmadığı koşulda sosyal koşula göre daha az da olsa, reddetme davranışı görülmüştür (Sanfey, Rilling, Aronson, Nystrom ve Cohen, 2003). Yetişkinlerdeki bu bulguyla tutarlı bir şekilde McAuliffe, Blake, Kim, Wrangham ve Warneken (2013), çalışmalarında bir partnerin varlığını içeren yani reddin ya da kabulün birinin alacağı miktarı etkileyeceği koşul (sosyal) ile herhangi bir partnerin olmadığı yani red ya da kabulün birinin alacağı miktarı etkilemeyeceği koşul (sosyal olmayan) arasında 4-9 yaş arası çocuklarda dezavantajlı eşitsizliği reddetme oranında anlamlı bir farklılık olmadığını ancak sosyal koşulda sosyal olmayana göre daha fazla reddetme olduğunu bulmuştur. Bu sonuçlar, dezavantajlı eşitsizliği reddetmenin sosyal bağlama özgü bir yapı olmadığı, sosyalliğin aracı bir rol oynayabileceği (reddetmeyi artıracığı) şeklinde yorumlanmıştır (“Başka biri almasa da daha çoğunu almak varken daha azını almayı reddediyorum”). Aynı araştırmada avantajlı eşitsizliği reddetmeye de bakılmış, 8-9 yaşların sadece sosyal koşulda reddetme davranışını gösterdiği bulunmuştur. Yani, bir insanın olmadığı durumda 8-9 yaşlar için, avantajlı eşitsizlik kabul edilmektedir. İki farklı tür eşitsizliği farklı bilişsel yapıların etkilediği ve avantajlı eşitsizliği reddetmenin 8-9 yaşlar için, bir insanın bulunduğu koşulda geçerli olduğu, okul öncesi çocukların ise avantajlı olmak istemedikleri kişiye karşı daha seçici davrandıkları görülmektedir. Bir araştırmada, ortak hareket edilerek-ortak çalışma sonucunda ödül elde edildiyse, ödülün dağıtımını deneyci tarafından avantajlı eşitsizlik yaratacak şekilde ayarlanmış olsa dahi 3 yaş kadar küçük çocukların bile, bu eşitsizlikten kaçınma gösterdikleri, fazla kaynağı

partnerine vererek kendini ve partnerini eş-denک duruma getirdikleri bulunmuştur (Warneken, Lohse, Melis ve Tomasello, 2011; Hamann, Warneken, Greenberg ve Tomasello, 2011). Bu sonuçlara göre, avantajlı eşitsizliği reddetme oranı büyük yaştağı çocuklara benzer bir biçimde oldukça yüksektir. Büyük yaştağı çocuklar ve yetişkinler avantajlı eşitsizliği reddederken herkese karşı genel bir prensip –genel bir eşitlik stratejisi- izliyorken yani tanımadıkları kişiye de aynı şekilde davranıyorken, küçük yaştağı çocuklar için avantajlı eşitsizliği reddettikleri kişinin kim olduğu ve o kişiyle kurulan etkileşim önemli olabilir.

1.4. Karşılıklı Bağlılık Görüşü:

Tomasello ve Vaish (2013), insanlara özgü ahlaki yapıların, atalarımızın şempanzelerden farklı olarak dünyanın her tarafına yayılma fırsatı bulup, bu coğrafyalardaki doğa şartları-daha önce maruz kalınmayan çevresel koşullar karşısında hayatta kalabilmek için farklı şeyler denemiş olmasıyla kültürel evrimler geçirmesi sonucu var olmuş olabileceğini belirtmektedir. Bu süreçlerden kısaca bahsedilecek olursa, atalarımız doğayla baş edebilmek ve coğrafi şartlara uyum sağlayabilmek için (hayatta kalma şansını artırabilmek) yeni çevresel koşullar karşısında yeni yaşam-davranış pratikleri üretirken (örneğin avlanma ya da eşya yapma) birbirlerine ihtiyaç duymaları, ortak hareket etmelerine yol açmıştır. Ortak hareket etme sadece avcı-toplayıcılarda değil şempanzelerde de mevcuttur. Örneğin, grupça avlanmaları onlar için yaşamsal bir ihtiyaç olmadığı halde yapabilir, yiyecek paylaşma gibi fedakarlık gerektiren davranışlarda bulunabilir, ancak atalarımız bu paylaşımlarda onları diğer türlerden farklı kılacak bir şey yaparlar. O da paylaşımı adil bir şekilde yapmaktır. Araştırmacılara göre, avcı-toplayıcıların ortak elde ettikleri yiyeceği ortak fayda doğrultusunda dağıtmak için nasıl bir yol izlediği, adil olmaya ilişkin yapıların temelini atmıştır. Ortak hareket etme (örn: iki kişinin) bir eylemi diğeriyle uyumlu bir şekilde yürütmek, diğeriye göre ayarlamalar yapmak-diğeriye etkilemek ve etkilenmenin olduğu bir iletişim şeklidir. Eylemin sonucunda ortak fayda elde edilir, eylem sırasında ortak bir niyetsellik oluşur. Ortak hareket sayesinde ortak zihinsellik-niyetsellik gibi insana özgü olan yeni beceriler gelişmiştir. Bu beceriler ahlaki yapıları (adil olma gibi) da şekillendirmiş, insanları diğer türlere göre çok daha fazla işbirlikçi bir tür haline getirmiştir. Kısacası

ihtiyaçlar, yaşamsal zorunluluklar sosyal yapıların (ahlak) temelini atmış ya da inşa etmiş de denebilir. İnsanları ahlaki yapılarda en yakını olan şempanzelerden ve diğer türlerden ayıran beceri ve motivasyonların bu süreçlerde oluştuğu belirtilmiştir.

Tomasello ve Vaish (2013), tarafından öne sürülen karşılıklı bağlılık görüşünde insanlar, ahlaki yapılara sahip canlılar olmasını sağlayan iki önemli aşamadan geçmiştir. Bunlardan ilki, yukarıda bahsedilen diğerine karşı geliştirilen bağlılığı ve adil bir partner olmayı getiren süreçtir. İkinci aşama olarak, insan sayısı artıp kalabalık gruplar oluşmaya başlayınca, kaynaklar üzerinde gruplar arası rekabet oluşmaya başlamış, böylece grup düzeyinde birbirini önemseme-koruma ve grubun belirlediği bir kurala uyup grupla birlikte hareket etme oluşmaya başlamıştır. Ahlakın evrilmesiyle ilgili öne sürülen bu iki aşamanın, ilk aşamada seçici-belirli kişilerle ortak iş yapıldığı ve o kişiler arasında birbirlerinin faydasına olacak davranışların geliştiği, ikincisinde ise grup düzeyinde sosyal normların benimsendiği ve uygulandığı hipotezinin çocukların ahlaki davranışlarında gelişimsel olarak görüldüğü belirtilmektedir. Bu hipoteze göre, dağıtıcı adalet, ortak iş yapma sonucunda kaynakların nasıl dağıtılması gerektiği ile ortaya çıkmış, daha sonraları bir standarda-norma uyma özelliği taşımıştır. Küçük çocuklarda, avantajlı eşitsizliği belirli kişilerle (ortak iş yapıp ortak fayda doğrultusunda hareket ettiği) reddetmek, tepki göstermek ilk aşamada evrilen bir özellik, büyük çocuklarda o kişinin kim olduğundan bağımsız olarak genel bir norma-kurala uyar bir şekilde avantajlı eşitsizliği reddetmek ise ikinci aşamada evrilen bir özellik olabilir.

Kaynak dağıtımını bireyler arasında eşit ya da eşit olmayan bir biçimde iki türde yapılabilir. Geçmiş araştırmalarda, diktatör oyunu olarak bilinen ve çocuklara belirli bir miktar kaynağı nasıl dağıtmak istediği sorulduğu oyunda okul öncesi çocukların kendine diğerine göre daha fazla kaynak ayırdığı ve 8 yaş civarında eşit dağıtım yapmaya başladıkları bulunmuş ve bu sonuçlar 8 yaş öncesi çocukların kaynak dağıtımında kendilerini kayırmaya eğilimli oldukları şeklinde yorumlanmıştır. Bu sonuçlara göre, okul öncesi çocukların diğeri ile eşit miktarda kaynağa sahip olmaktan ziyade yani adillikle ilgili endişe, önem taşımaktan ziyade kaynak almayla ilgilendikleri şeklinde yorumlanmıştır. Bunun yanında, çocuklara hikayeler okunarak, bu hikayedeki karakterler için belirli bir miktar kaynağı

dağıtmaları istenmiş, çocukların 6-8 yaşından önce katkıyı dikkate alarak dağıtım yapmadıkları, 6 yaşından başlayarak ve 8 yaş civarında hikayedeki karakterlerin yapılan işe katkılarına göre ödülü dağıttıkları belirtilmektedir. Yani çocukların dağıtıcı adalete ilişkin prensipleri tam anlamıyla okul çağından önce uygulamaya başlamadıkları belirtilmiştir (Damon, 1977; Piaget, 1932).

Güncel araştırmalar, bebeklik döneminden itibaren sahip olunan bir adil dağıtım beklentisi olduğunu ve çocukların erken dönemlerden itibaren kendileri ve diğerleri için eşit dağıtım yaptıklarını göstermektedir. Çocuklar eşit dağıtım yapmanın yanında yetişkinler gibi eşitsizlikler karşısında tepki gösterip eşitsizlikten kaçınmakta ve dağıtımı eşit hale getirmeye çalışmaktadırlar. Çocuklar, diğeri ile arasındaki eşitsizlikleri eşit duruma getirebilmek için kaynak heba etmektedir. Güncel araştırmalar, çocukların 8 yaşından önce, yaptıkları dağıtımda katkıyı göz önünde bulundurduklarını ve katkı olmadığında ise eşit dağıtım yaptıklarını göstermektedir. Kanngiesser ve Warneken (2012), eski araştırmalar için yöntem eleştirisi getirerek bir hikaye üzerinden çocuklardankaynak bölüştürmesi istenmesinin çocukların mevcut potansiyellerini gizlediğini belirtmektedir. Söz konusu araştırmacılar yaptıkları araştırmada, okul öncesi çocukların bir kukla ile etkileşim içinde oynadıkları bir oyunda, kendi katkısının diğlerinden az ya da çok olmasına göre sahip olduğu ödül miktarını değiştirebildiğini bulmuştur. Çocuklar, eski araştırmaların belirlediği yaşlardan daha önce dağıtıcı adalet ilkelerini uygulamaya başlamaktadırlar. Çocukların, kendilerini kayırma eğiliminde olduğu ve yaşla birlikte bu eğilimin azalmaya başladığı varsayımları, kullanılan araştırma yöntemlerinin çocukların gelişim dönemine uygun olmamasıyla ilgili olabilmektedir.

Güncel araştırmalara göre, okul öncesi çocuklar adil olma ile ilgili endişelere sahip olup bu yönde davranışlar sergilemektedirler. Ancak çalışmalara göre, çocukların eşitsizlik karşısında gösterdikleri tepkiler yani eşitsizlikten kaçınma, dezavantajlı oldukları durumlarla sınırlı olup, avantajlı oldukları durumlarda geçerli olmamaktadır (Blake ve Mcauliffe, 2011; Fehr, Bernhard ve Rockenbach, 2008). Bu sonuçlara yönelik öne sürülen varsayımlardan biri, okul öncesi çocukların gelişimsel olarak bu döneme özgü bir biçimde, sosyal duygularını iyi düzenleyemediği için diğlerine göre dezavantajlı olmak istemeyip, avantajlı olmak istedikleri ve bu

durumun çocukların eşitsizlikten kaçınma tercihlerini etkileyebildiği şeklindedir (Sheskin, Bloom ve Wynn, 2014; Steinbeis ve Singer, 2013). Çocuklar yaşları arttıkça bu sosyal duyguları daha iyi düzenleyebilmekte ve iki tür durumda da davranışlarını eşitliği sağlayacak biçimde yapmaktadırlar.

Bir diğer varsayım, yaşa bağlı değişikliğin, çocukların sosyal duygularını düzenleme becerisinde değil, sosyal normlara uymanın daha baskın hale gelmesi olabileceği şeklindedir. Nitekim, Tomasello ve Vaish'in (2013) karşılıklı bağlılık görüşünde belirttikleri gibi, çocuklar, okul öncesi dönemde belirli kişilere karşı eşit kaynak dağıtımında buldukları aşamadan 8-9 yaşla birlikte eşitliğin bir kural-ahlaki norm olarak kullanıldığı aşamaya geçiyor olabilirler. Bir kural olarak benimsenen eşitlik ilkesi, dezavantajlı ve avantajlı olunan durumlarda fark etmeksizin eşitliği tercih etmeyi gerektirirken ve 8-9 yaş çocuklarının davranışlarında bu norma uyma görülürken, 4-5 yaş çocuklarında görülmemesi, bu çocukların henüz böyle bir normu benimsemediklerine işaret edebilir. Bu yaş çocuklarında eşitsizliğe gösterilen tepkiler, o yaşa özgü bazı becerilerin gelişmemesinden ziyade çocukların diğeri ile arasındaki mevcut koşullara göre bu tepkilerin değişiyor olmasından kaynaklanabilir. Bu koşulların, okul öncesi çocukların diğeri ile ortak iş yapacağı şekilde oluşturulması eşitsizlikten kaçınma tercihlerini etkileyebilir. Yani okul öncesi çocukların diğeri göre dezavantajlı eşitsizlikten kaçınıp, avantajlı eşitsizliği talep ettikleri şeklindeki bulgular, çocuklara karşısında kimsenin olmadığı (Sheskin, Bloom ve Wynn, 2014) ya da diğeri ile rekabet içeren bir durum olduğu koşulların (Steinbeis ve Singer, 2013) sunulması ile çocukların ortak iş yapmadığı koşulların oluşmasından kaynaklanabilir. Nitekim, çocukların önüne kaynakları yığıp bir diğeri dağıtmasını istemektense ya da eşitsizlikler karşısındaki tepkilerini incelemektense çocukları işbirliği halinde olacak bir şekilde hareket ettirerek kaynağa ulaşmalarını sağlamanın küçük çocuklarda diğeri göre avantajlı olmaya ilişkin süreçleri en aza indirip, diğeriyle eş, denk olmaya dair süreçleri öne çıkarıyor olabileceği belirtilmektedir (Blake, McAuliffe ve Warneken, 2014). Yani küçük çocuklarda avantajlı eşitsizliğin kabul edildiğini bulan araştırmaların gözden kaçırdığı nokta, çocukları ortak bir iş yaptırmadan ya da kaynağın alıcısı çocuk ortamında yokken diğer çocuğun önüne kaynakları yığıp “al dağıt bakalım” demek

olabilir. Ortak iş yapılan ve etkileşim halinde olunan kişiler ise, Tomasello ve Vaish'in (2013), karşılıklı bağlılık görüşünde belirtildiği gibi çocuklar için seçici hale geliyor ve eşit kaynak dağıtımını tetikleyebilir. Dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma seçici bir kişinin varlığını gerektirmiyorken, avantajlı eşitsizlikten kaçınma, talep etmeme ise seçici kişilerin varlığını gerektirebilir.

Bu araştırmanın amacı, karşılıklı bağlılık görüşünden yola çıkarak çocuklarda ortak iş yapmanın, çocukların ortak iş yapılan partnere karşı eşitsizlikten kaçınma tercihlerine etkide bulunup bulunmadığını incelemektir.

Araştırma deneysel olup, manipülasyonu ortak iş yapmak şeklindedir. Ortak iş yapma, çocuğun partneri ile birlikte boncuk ve kutu oyunundaki boncukları rengine göre kutulara koyması ile ölçülmüştür. Araştırmada deney 1, deney 2 ve kontrol grubu olmak üzere üç deneysel koşul bulunmaktadır. Deney 1 grubunda, çocuk ile partneri arasında boncuk ve kutu oyununda yarı yarıya ortak iş yapma, deney 2 grubunda, çocuk ile partneri arasında boncuk ve kutu oyununda tam ortak iş yapma, kontrol grubunda ise çocuk ile partneri arasında ortaklığın olmadığı şekilde iş yapma bulunmaktadır.

Eşitsizlikten kaçınma, çocuğun partnerine göre dezavantajlı ya da avantajlı eşitsizliğin olduğu dağıtımlar ve çocuğun partneri ile arasında eşitliğin olduğu dağıtımlardaki tercihleri ile incelenmektedir. Dezavantajlı eşitsizlik dağıtımları, çocuğun dezavantajlı eşitsizlik ya da eşitlik tercihlerinde kendi kaynağının sabit olduğu dezavantajlı bedelsiz dağıtım ile dezavantajlı eşitsizlik tercihinde eşitlik tercihine göre kendi kaynağının daha fazla olduğu dezavantajlı bedelli dağıtım olmak üzere iki farklı dağıtım koşulundan oluşmaktadır. Avantajlı eşitsizlik dağıtımları, çocuğun avantajlı eşitsizlik ya da eşitlik tercihlerinde kendi kaynağının sabit olduğu avantajlı bedelsiz dağıtım ile avantajlı eşitsizlik tercihinde eşitlik tercihine göre kendi kaynağının daha az olduğu avantajlı bedelli dağıtım olmak üzere iki farklı dağıtım koşulundan oluşmaktadır.

Dezavantajlı eşitsizliğin olduğu dağıtımlarda, çocuklardan diğerine göre dezavantajlı eşitsizliğin olduğu dağıtım ya da diğeri ile eşitliğin olduğu dağıtımdan birini tercih etmesi istenmekte, eşitliğin olduğu dağıtımın tercih edilmesi dezavantajlı

eşitsizlikten kaçınma olarak ifade edilmektedir. Avantajlı eşitsizliğin olduğu dağıtımlarda, çocuklardan diğerine göre avantajlı eşitsizliğin olduğu dağıtım ya da diğeri ile eşitliğin olduğu dağıtımdan birini tercih etmesi istenmekte, eşitliğin olduğu dağıtımın tercih edilmesi avantajlı eşitsizlikten kaçınma olarak ifade edilmektedir.

Ortak iş yapılan iki koşulda da literatürdeki karşılıklı bağlılık görüşü ile tutarlı bir biçimde, çocukların tercihlerinin diğerine göre dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma ve avantajlı eşitsizlikten kaçınma şeklinde olacağı beklenmektedir. Ortak iş yapılmayan koşulda, literatürdeki okul öncesi çocukların eşitsizlikten kaçınma tercihlerinde duygu düzenleme becerisinin etkili olduğu görüşü ile tutarlı bir biçimde, çocukların tercihlerinin diğerine göre dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma ve avantajlı eşitsizlikten kaçınmama şeklinde olacağı beklenmektedir.

Buna göre araştırmanın hipotezleri şu şekildedir.

- 1) Deney grupları ve kontrol grubu ayrılmaksızın bütün katılımcılarda, dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma ile avantajlı eşitsizlikten kaçınma arasında dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma lehine anlamlı bir farklılık beklenmektedir.
- 2) Avantajlı eşitsizlikten kaçınmada deney grupları ile kontrol grubu arasında deney grupları lehine anlamlı bir farklılık beklenmektedir.
- 3) Dezavantajlı eşitsizlikten kaçınmada deney grupları ile kontrol grubu arasında anlamlı bir farklılık beklenmemektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

2.1. Katılımcılar:

Araştırmadaki katılımcılar, İstanbul Üniversitesine bağlı kreşlerde eğitim gören yaşları 50-72 ay arasında olan 80 (39 erkek, 41 kız) çocuktan oluşmaktadır.

Katılımcılar seçilirken, Ankara Gelişim Tarama Envanterinden (AGTE) genel gelişim düzeyinin üstünde puan alması koşulları aranmıştır. Bu amaçla, 110 çocuk için AGTE puanlarının elde edilmesi, sınıf öğretmenleri aracılığıyla sağlanmıştır. Araştırmacı tarafından genel gelişim düzeyinin altında puan aldığı belirlenen 20 çocuk araştırmaya alınmamıştır.

Alıcı dil düzeyi ile çalışma belleğinin araştırmadaki değişkenleri etkileyebileceği göz önünde bulundurularak bu etkiler kontrol edilerek grupların birbirleriyle homojen olması sağlanmıştır. Alıcı dil düzeyi ve çalışma belleğinden düşük ve yüksek olmak üzere normal dağılıma göre uç skorlarda alan 9 katılımcının veri setinden çıkarılmasıyla kalan 81 çocuk, gruplara seçkisiz olarak dağıtılmıştır.

Deney ve kontrol grupları oluşturulurken, her grupta 27'şer katılımcı olacak şekilde gruplara atama yapılmıştır. Kontrol grubundaki 1 çocuk, uygulama esnasında yönergeyi anlamadığı için, veriler 80 çocuk üzerinden değerlendirilmiştir. Bu durumda, iki deney grubunda 27'şer ve kontrol grubunda 26 katılımcı çocuk bulunmaktadır. Deney grupları deney 1 ve deney 2 grubu olarak isimlendirilmiştir. Deneysel koşullar hakkındaki özet bir bilgi Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1. Araştırmadaki Deneysel Koşullar

Deney 1 grubu (n=27)	Deney 2 grubu (n=27)	Kontrol grubu (n=26)
Partner ile Yarı Ortaklık +	Partner ile Tam Ortaklık +	Partner ile Ortaklık Yok +
Eşitsizlikten Kaçınma	Eşitsizlikten Kaçınma	Eşitsizlikten Kaçınma

Katılımcı çocukların demografik bilgileri, araştırmacı tarafından hazırlanan form vasıtasıyla kreş yönetimi aracılığıyla alınmıştır. Katılımcıların genel bilgilerine bakıldığında, 80 katılımcı çocuğun yaşları 50-72 ay arası iken yaş ortalaması 62 aydır (Ss=5.99). Çocukların %40'ı (32'si) tek çocuk, %21,3'ü (17'si) kendinden yaşça küçük kardeşe sahip, %35'i (28'i) kendinden yaşça büyük kardeşe sahip, %3,8'i (3'ü) ise ikiz kardeşe sahiptir. Çocuklarının 3'ünün anne ve babası ayrı yaşarken (1'inin babası yok), geri kalanı birlikte yaşamaktadır. Ailelerinin sosyoekonomik durumlarına bakıldığında ise, %97,5'inin (78'i) orta, %2,5'inin (2'si) ise düşük ekonomik seviyeye sahip olduğu görülmektedir. Anne eğitim durumuna bakıldığında, %22,5'inin (18'i) lisansüstü mezunu, %60'ının (48'i) lisans mezunu, %16,3'ünün (13'ü) lise mezunu, 1'inin de ilköğretim mezunu olduğu görülmektedir. Baba eğitim durumuna bakıldığında, %11,3'ünün (9'u) lisansüstü mezunu, 58,8'inin (47'si) lisans mezunu, %25'inin (20'si) lise mezunu, %3,8'inin (3'ü) ilköğretim mezunu olduğu görülmektedir. Katılımcıların deney gruplarına göre demografik bilgileri Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2. Katılımcıların Deney Gruplarına Göre Demografik Bilgileri

Deney Grupları		Cinsiyet		Kardeş Sayısı			
		Erkek (fr.)	Kız (fr.)	Tek (fr.)	Büyük (fr.)	Küçük (fr.)	İkiz (fr.)
Deney 1	(n=27)	13	14	12	9	5	1
Deney 2	(n=27)	13	14	10	10	7	0
Kontrol	(n=26)	13	13	10	9	5	2

DeneySEL koşullara seçkisiz olarak atanan katılımcılarda, yaş, Peabody Resim ve Kelime Testi (PRKT) ve Bay Patates Testi (BPT) skorları açısından gruplar arasında farklar olup olmadığı Çok Yönlü Varyans Analizi (MANOVA) ile test edilmiştir. Varyans analizi sonucunda, gruplar arasında, takvim yaşı ortalamaları ($F(2,77) = 1.10, p > .05$) PRKT ortalamaları ($F(2,77) = 0.36, p > .05$) ve BPT ortalamaları ($F(2,77) = 0.18, p > .05$) açısından anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür. Tablo 2’de katılımcıların deney gruplarına göre yaş, PRKT ve BPT skorlarının ortalama ve standart sapma değerleri gösterilmektedir.

Tablo 3. Deney Gruplarına Göre Takvim Yaşı ve PRKT ve BPT Skorları, Ortalama (\bar{X}) ve Standart Sapma (Ss) Değerleri

	Takvim Yaşı (Ay)		PRKT		BPT	
	\bar{X}	Ss	\bar{X}	Ss	\bar{X}	Ss
Deney 1 (n=27)	61.07	6.60	60.15	8.93	2.25	0.48
Deney 2 (n=27)	63.04	5.66	62.15	8.09	2.21	0.54
Kontrol (n=26)	63.04	5.64	60.62	9.86	2.30	0.51

2.2. Veri Toplama Araçları:

2.2.1. Demografik Bilgi Formu:

Bu form, çocuğun yaşı, cinsiyeti, kardeş sayısı, anne baba eğitim- düzeyi gibi çocuk hakkındaki bilgilere ulaşmak amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanmış ve kreş yönetimi ile öğretmenlerin yardımıyla doldurulmuştur.

2.2.2. Ankara Gelişim Tarama Envanteri (AGTE) :

Araştırmanın kontrol değişkenlerinden biri olan katılımcıların genel gelişim düzeylerini belirlemek amacıyla kullanılmıştır. AGTE, 0-6 yaş arası çocukların, dil-bilişsel, ince motor, kaba motor ve sosyal beceri-öz bakım alanlarında gelişimsel düzeyini değerlendirmek amacıyla Savaşır, Sezgin ve Erol tarafından 1992 yılında geliştirilmiştir. Envanter toplamda 154 maddeden ve dil-bilişsel, ince motor, kaba motor ve sosyal beceri-özbakım olmak üzere 4 alt testten oluşmaktadır. Dil-Bilişsel Gelişim alt testi (D.B.) 65 maddeden oluşmakta ve basit ses ve sözel davranışlar ile karmaşık dil ifadeleri, dili anlama ve açık olarak ifade edebilme, basit problem çözme, sayı-zaman kavramı gibi becerileri kapsamaktadır. İnce Motor (İ.M.) beceriler alt testi 26 maddeden oluşup basit el-göz koordinasyonundan karmaşık ince motor davranışlara dayanan görsel-motor becerileri, Kaba Motor (K.M.) beceriler alt testi ise 24 maddeden oluşup harekete dayanan kuvvet, denge ve koordinasyonu ölçmektedir. Sosyal Beceri-Özbakım (SB-ÖB) alt testi ise 39 maddeden oluşmakta ve yeme, giyinme gibi özbakım alışkanlıkları ile özerklik, sosyal etkileşim gibi özelliklerin ölçümünü içermektedir. Dil-Bilişsel, İnce Motor, Kaba Motor ve Sosyal Beceri- Özbakım puanları ve bütün bu alt testlerin toplamından oluşan genel gelişim puanı olmak üzere 5 ayrı puan elde edilmektedir

Çocuğun takvim yaşı hesaplanarak bu yaş diliminin bir önceki yaş dilimindeki sorularla envantere başlanır ve burası başlama noktası olarak kabul edilir. Envanterdeki maddeler “evet/hayır/bilmiyorum” şeklinde cevaplanmakta ve cevap “Evet” ise 1, “Hayır” ise 0 puan verilmektedir. Üst üste 8 soru hayır olarak cevaplandığında uygulama bitirilmektedir. Puanlama yapılırken, başlama noktasından önceki tüm maddeler için 1 puan, bitiş noktasından sonraki tüm maddeler için 0 puan verilmektedir. Bu puanlamaya göre çocuğun genel gelişim puanı 0-154 arasında olmaktadır. Bu puanlar, t-tablosundaki skorlara çevrilerek bu tabloya göre t skoru 40-60 arası olan çocukların gelişim düzeylerinin yaş dönemine

uygun olduğu belirtilmektedir. Bu araştırmada ölçüm aracı olarak, Savaşır, Sezgin ve Erol'un (2006) düzeltilmiş 4. baskısı olan AGTE kullanılmıştır.

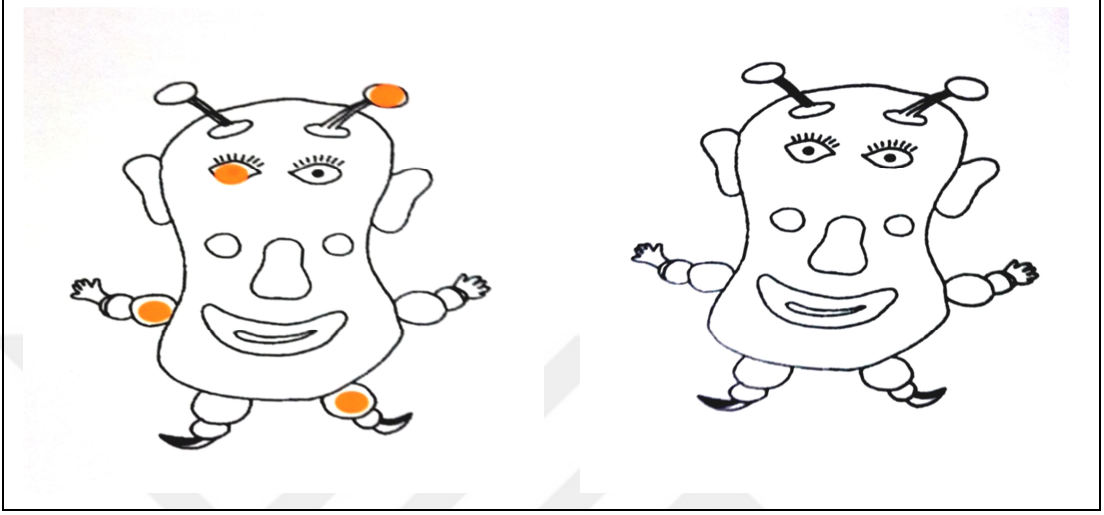
2.2.3. Peabody Resim Kelime Testi (PRKT) :

Araştırmanın bir diğer kontrol değişkeni olan katılımcıların genel dil becerisini belirlemek amacıyla kullanılmıştır. Test, 2-12 yaş arası çocukların alıcı dil yetilerine yönelik kelime bilgilerinin gelişimini ölçmek için Dunn (1997), tarafından geliştirilmiş, Katz, Önen, Demir, Uzlukaya ve Uludağ (1972), tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Testin materyali, her birinde dört ayrı resmin bulunduğu 100 adet resimli karttır. Bu kartlar, sırasıyla katılımcının önüne konur ve her bir karttaki resimlerden birinin adı söylenir. Katılımcıdan adı söylenen resmi işaret etmesi istenmektedir. Katılımcıya gösterilen son sekiz kartın altısında yanlış resmin işaret edilmesi üzerine uygulama sonlandırılır. Gösterilen son kartın sıra numarasından, uygulama boyunca yanlış resmin işaret edildiği kart sayısı kadar çıkartılarak, katılımcının “alıcı dil ham puanı” elde edilir. Orijinal testin paralel form güvenilirliği .64 ile .84 olarak bildirilmiştir. Ölçüt bağımlı geçerliğinin hesaplanmasında ise, Stanford-Binet Zeka Testi ile .82-.86; WISC-R ile de .41-.74 arasında değişen ilişkiler bulunmuştur (Öner, 2006). Testin Türkçedeki standardizasyonu ile ilgili bilgilerin çok eski ve güvenilir görünmesi nedeniyle, uygulama sonunda bu standardizasyon çalışmalarına göre belirlenecek bir alıcı dil yaşı değil, doğrudan ham puanlar kullanılarak değerlendirme yapılmıştır.

2.2.4. Bay Patates Testi (BPT):

Araştırmanın bir diğer kontrol değişkeni olan katılımcıların çalışma belleğini belirlemek amacıyla kullanılmıştır. Case (1985) tarafından geliştirilen De Ribaupierre ve Bailleux (1994) tarafından uyarlanan bu test, kısa süreli belleği ölçmeyi hedeflemektedir. Çocuklara bir patates adam resmi ardından vücudunun farklı yerlerinde renkli ponponların olduğu bir ponponlu patates adam resmi gösterilir (Bkz Şekil 2). Çocuklardan bu renkli ponponları, ponpon olmayan patates adam resmi üzerinde eliyle göstermesi istenir. Böylece ölçülmek istenen değişken

Şekil 2. Bay Patates Testi (BPT) Resimleri

üzerinde dokunmadan kaynaklı herhangi bir etkinin olması engellenmiş olur. Denemelerde önce ponponlu patates adam resmi gösterilir ve çocuktan bu resme sadece bakması, dokunmaması istenir. Bu resim kaldırılarak, çocuğa ponponu olmayan patates adam resmi gösterilerek diğer resimdeki ponponların yerini göstermesi istenir. Eğer çocuk denemelerde başarılı olursa asıl uygulamaya geçilmektedir. Çocuk burada başarısız olursa oyunu oynadığı için teşekkür edilerek test bitirilir. Asıl uygulamada üzerindeki ponpon sayısına göre 1'den 8'e kadar sıralı biçimde seviyesi artarak devam eden Bay Patates resimleri bulunmaktadır. Her seviyede 3 adet resim, toplamda 24 adet ponponlu resim bulunmaktadır. Resimlerin gösterimi sırasında, üzerindeki ponpon sayısı kadar süre (saniye) beklenerek çocuğun her bir ponpona bir saniye süre ile bakması sağlanır (Örneğin 1. Seviyede her resimde 1 saniye, 3. Seviyede ise her resimde 3 saniye beklenmektedir). Çocuğa resimlerdeki bütün ponponların yerini doğru göstermesi halinde + konur. Eğer aynı seviyedeki 3 resmin de ponponlarını doğru gösteremez ve bu seviyedeki 3 resimden de - alırsa uygulama bitirilir. Puanlama yapılırken, çocuğun aynı seviyedeki 3 resimden en az 2'sini doğru cevaplamaıyla bu seviyeyi geçtiği kabul edilmekte ve 1 puan verilmekte, bu kriteri sağladığı ardışık seviyelerden sonra ise her doğru cevap

(+) için 1/3 puan verilmektedir. Bu test için alınabilecek puan aralığı 0 ile 8 arasındadır.

2.2.5. Seçeneğe Zorlama Oyunu (Forced Choice Methods):

Bu oyun, araştırmadaki bağımlı değişken olan katılımcılardaki eşitsizlikten kaçınmayı belirleme amaçlı kullanılmıştır. Oyunda klasik olarak, iki tarafın da eşit sonuç aldığı bir dağıtım koşulu ile eşitsizliğin bulunduğu bir dağıtım koşulu bulunmaktadır. Eşitsizliğin olduğu koşul, çocuğun diğerine göre dezavantajlı ya da avantajlı sonuç aldığı iki farklı tür eşitsizliği içermektedir. Yani, eşit dağıtımın olduğu koşul sabitken, diğer koşul ya çocuğun diğerine göre dezavantajlı ya da avantajlı eşitsizliğin olduğu sonuç dağıtımından oluşmaktadır. Çocuklara eşitliğin ve dezavantajlı ya da avantajlı eşitsizliğin olduğu iki koşul birlikte sunulurken çocuktan bir tanesini tercih etmesi istenmektedir. Çocuk eğer eşit koşulu seçerse, kendisi ve diğerine aynı sayı sonuç almaktadır. Çocuk eğer dezavantajlı olduğu koşulu seçerse kendisi diğerine göre daha az sayıda ödül almakta, avantajlı olduğu koşulu seçerse kendisi diğerine göre daha fazla sayıda ödül almaktadır.

Bu oyun, Sheskin, Bloom ve Wynn (2014) tarafından çocuklara üzerinde iki taraf için de karşılıklı olarak mavi ve yeşil renkli karelerin bulunduğu ve bu karelerin üzerine taşlar konulup çocuklara sunulmuştur. İki farklı renkteki kareden birinde eşit koşul, diğerinde eşitsizlik yer alırken, çocuklardan bu iki renkten birini tercih etmeleri istenmiştir. Tercih ettikleri renkte bulunan taş sayısı kadar oyun sonunda iki tarafın da ödül alacağı belirtilmiştir. Oyunların ana mantığı/yapısı ve ölçmek istediği değişken aynı olup, ödüller, ödül sayıları ya da dağıtımların sunuş biçimleri araştırma(cı)lara göre farklılaşmaktadır. Bazı araştırmalarda çocukların, partneri ile yüz yüze olduğu (Blake ve McAuliffe, 2011) bazılarında partnersiz olacak biçimde tek başına, (Sheskin, Bloom ve Wynn, 2014) bazılarında ise partnerin resim ya da fotoğrafının karşılarında olacağı biçimde (Williams ve Moore, 2014) sunulmaktadır. Çocukların oyun sonunda alacağı ödüller çıkartma, şeker ya da jelibon gibi çocukların sevebileceği türde olup araştırmalara göre farklılık gösterebilmektedir.

Mevcut araştırmadaki oyun için kullanılacak materyal, Sheskin, Bloom ve Wynn'ın (2014) kullandıkları desenden örnek alınarak oluşturulmuştur (Ek 1'de gösterilmektedir). Materyal, 36×36 cm boyutunda 15×15 cm olmak üzere birbiri ile anı alana sahip iki mavi ve iki yeşil kareden oluşmaktadır. Karelerin birbirine ve köşelere olan uzaklıkları eşit ve 2×2 cm'dir. Bu karelerin üzerinde yine birbiri ile aynı alana sahip küçük kareler bulunmaktadır. Taşlar bu küçük karelerin üzerine, kareyi ortalayacak biçimde konulmaktadır. Böylece uzaklıkla ilgili algısal bir farklılığın etkisi yok edilmeye çalışılmıştır. Çocukların oyundaki partnerleri karşılarında duran Bibo ismi verilen bir el kuklasıdır (Ek 2'de gösterilmektedir). Oyun tahtasının üzerine taşlar konulduktan sonra çocuktan mavi ya da yeşili seçmesi istenmektedir. Hangi rengi seçerse, o renkte bulunan kendisinin ve diğerinin önündeki taşlar, siyah kartonun içine atılmakta, seçmediği renkteki taşlar ise taşların olduğu kutuya geri konmaktadır. Oyunun sonunda iki tarafın da önündeki oyun boyunca kapalı halde duran siyah karton açılmakta ve biriken taşlar sayılıp bu taşların sayısı kadar çocuğun kendisine ve partnerine çıkartma verilmektedir. (Çıkartmalar ek 3'te gösterilmektedir).

Oyunun puanlanmasında, çocuğa seçtiği rengin eşit dağıtım koşulu olduğu her seçimden 1 puan, seçilen rengin eşitsizlik koşulu olduğu her seçimden ise 0 puan verilmektedir. Dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma, dezavantajlı bedelli ve dezavantajlı bedelsiz dağtımlardaki tercihleri içermekte olup alınabilecek puan aralığı 0-2 arasındadır. Avantajlı eşitsizlikten kaçınma, avantajlı bedelli ve avantajlı bedelsiz dağtımlardaki tercihleri içermekte olup alınabilecek puan aralığı 0-2 arasındadır. Dezavantajlı bedelli-bedelsiz ve avantajlı bedelli-bedelsiz dağtımlarının her birinden alınabilecek puan aralığı 0-1 arasındadır.

Bu araştırmada, ödöl olarak çıkartma verilmiş ve dağtımlardaki kaynak sayıları Sheskin, Bloom ve Wynn (2014) araştırmasındaki ile aynı şekilde kullanılmıştır. Buna göre, bir bedelsiz dezavantajlı, bir bedelli dezavantajlı, bir bedelsiz avantajlı, bir bedelli avantajlı eşitsizliğin olduğu koşulları içeren 2x2'lik 4 adet dağıtım koşulu bulunmaktadır. Dağıtımlar, çocuğa bir kez sunulmuş ve sunulmuş sıralarının çocukların tercihlerine etkisi olabileceği düşünöldüğünden her grupta

sunum sıraları karşıt dengeleme ile verilmiştir. Ayrıca, uzamsal seçimin de tercihleri etkileyebileceği düşünüldüğünden eşit ve eşit olmayan koşulun olduğu renkler, her katılımcıda dağıtımlar arasında dengelenmiştir. Dağıtım koşulları Tablo 4'te gösterilmektedir.

Tablo 4. Araştırmadaki Dağıtım Koşulları

	Bedelsiz Dağıtım		Bedelli Dağıtım	
	Mavi	Yeşil	Mavi	Yeşil
Dezavantajlı Eşitsizlik	* 2	2	2	1
	** 2	3	3	1
Avantajlı Eşitsizlik	Mavi	Yeşil	Mavi	Yeşil
	* 2	2	1	2
	** 2	1	0	2

*Çocuğun kendi tarafındaki sonucu, ** ise diğerinin tarafındaki sonucu göstermektedir.

Bedelsiz dağıtım, çocuğun mavi ya da yeşil tercihinde aldığı kaynağın sabit olmasını ifade etmektedir.

Bedelli dağıtım, çocuğun mavi ya da yeşil tercihinde aldığı kaynağın azalmasını ya da artmasını ifade etmektedir.

2.3. Deneysel Koşullar:

Araştırmanın deneysel deseninde, tam ortaklığın bulunduğu deney 2 grubu, diğeri, yarı-ortaklığın bulunduğu deney 1 grubu ve ortaklığın olmadığı kontrol grubu yer almaktadır. Tablo 1'de özet bilgileri verilen deneysel koşullar detaylı olarak anlatılmaktadır.

Deney 1 Grubu:

Bu koşul yarı-işbirlikçi koşul olarak adlandırılmıştır. Bu grupta, çocuğun kukla Bibi ile yarı işbirliği yapması sağlanmıştır. İlk oyunda, çocuğun önüne içinde 5 tane mavi boncuğun bulunduğu mavi kutu ve 5 tane yeşil boncuğun bulunduğu yeşil kutu,

yanına da 5 tane mavi ve 5 tane yeşil boncuk karışık halde konulur. Oyunda bu boncukları rengine göre kutulara koymak gerektiği belirtilir ve Bibo çıkartılarak Bibo'nun bu oyuna başladığı ancak yarım bıraktığı, kendisinin tamamlamak isteyip istemediği sorulur. Çocuk, oyunu bitirdiğinde, Biboya yarısını yaptığı için 5 tane, kendisine de diğer yarısını tamamladığı için 5 tane çıkartma verildiği söylenir ve çıkartmalar masanın kenarına karşılıklı olarak konur. İkinci oyunda, seçeneğe zorlama oyununa geçilerek çocuğa bu oyunu da Bibo ile birlikte oynayacağı belirtilir. Her dağıtım koşulu için taşlar karelerin önüne konularak çocuğa hangi rengi seçtiği sorulur. Oyun bittiğinde çocuğun önünde biriken taş sayısı kadar kendisine, Bibo'nun önünde birikenler kadar Bibo'ya çıkartma verilerek uygulama bitirilir. Deney 1 grubunun yönergesi ek 4'te verilmiştir.

Deney 2 Grubu:

Bu grupta, çocuğun Bibo ile işbirliği yapması sağlanmıştır. Çocuğun önüne mavi kutu ve yeşil kutu, yanına da 10 tane mavi ve 10 tane yeşil boncuk karışık halde konulur. Oyunda bu boncukları rengine göre kutulara koymak gerektiği belirtilir ve Bibo çıkartılarak konuşturulur. Araştırmacı sesini değiştirerek çocuğun kendisiyle bu oyunu oynamak isteyip istemediğini sorar. Çocuktan olumlu yanıt alındıktan sonra Bibo ilk boncuğu rengine göre kutusuna koyarak oyuna başlar ve çocuğun devam etmesini bekler. Bütün boncuklar sırayla ve eşit miktarda kutusuna koyulduktan sonra araştırmacı kendi sesiyle konuşarak ikisine de 5'er tane çıkartma verdiğini belirtir ve çıkartmalar masanın kenarına karşılıklı olarak konur. Daha sonra seçeneğe zorlama oyununa geçilerek bu oyunu da Bibo ile birlikte oynayacağı belirtilir. Her dağıtım koşulu için taşlar karelerin önüne konularak çocuğa hangi rengi seçtiği sorulur. Oyun bittiğinde çocuğun önünde biriken taş sayısı kadar kendisine, Bibo'nun önünde birikenler kadar Bibo'ya çıkartma verilerek uygulama bitirilir. Deney 2 grubunun yönergesi ek 4'te verilmiştir.

Kontrol Grubu:

Bu grupta çocuğun Bibo ile işbirliği bulunmamaktadır. Çocuğun önüne mavi kutu ve yeşil kutu, yanına da 10 tane mavi ve 10 tane yeşil boncuk karışık halde konulur. Oyunda bu boncukları rengine göre kutulara koymak gerektiği belirtilir ve

çocuğa oynamak isteyip istemediği sorulur. Çocuk oyunu bitirdiğinde 5 tane çıkartma verilerek masanın kenarına konur. Daha sonra seçeneğe zorlama oyununa geçilerek, Bibo çıkartılır ve bu oyunu Bibo ile birlikte oynayacağı belirtilir. Her dağıtım koşulu için taşlar karelerin önüne konularak çocuğa hangi rengi seçtiği sorulur. Oyun bittiğinde çocuğun önünde biriken taş sayısı kadar kendisine, Bibo'nun önünde birikenler kadar Bibo'ya çıkartma verilerek uygulama bitirilir. Kontrol grubunun yönergesi ek 4'te verilmiştir.

2.4. Pilot Çalışmalar:

Araştırmanın bağımsız değişkeni olan ortak iş yapma, çocukların el kuklası olan “Bibo” ile birlikte yapboz oyununu tamamlama ile ölçülmek istenmiştir. Bu oyunun ardından çocuklarla “Bibo” arasında seçeneğe zorlama oyunu oynanmaktadır. Çocukların seçeneğe zorlama oyunundaki yönergeyi anlayıp anlamadığını test etmek amacıyla İstanbul Üniversitesi'ne bağlı farklı bir kreşte 4-5 ve 5-6 yaş sınıflarından toplam 20 çocuk ile pilot çalışma yürütülmüştür. Bu çalışma kamera ile kayda alınmış, bu kayıtlar daha sonra gelişim psikolojisi alanındaki araştırmacılar ile izlenerek çocukların yönergeyi anlamakta zorlandığı tespit edilmiştir. Buna göre seçeneğe zorlama oyunundan önce verilen yapboz tamamlama oyununun yerine bilişsel olarak daha az zorlanma içeren boncuk ve kutular oyununun oynanmasına karar verilmiştir. Bu oyunda, biri mavi biri yeşil olmak üzere iki adet kutu ve 10 adet mavi, 10 adet yeşil boncuklar bulunmaktadır. Oyunun yönergesi, farklı renkte boncukların kutusuna göre yerleştirilmesidir.

Pilot çalışmalarda, seçeneğe zorlama oyununa geçilmeden önceki deneme aşamasında çocuklardan tek tek önce mavi sonra yeşilde kendi ve Bibo'nun önündeki taşları göstermesi istenmiş, çocukların neredeyse yarısının yanlış cevap verdiği görülmüştür. Bunun üzerine yapılan fikir alışverişleri sonrasında, bu yaş çocuklarının önlerinde duran dört farklı karenin ne anlama gelebileceğini anlamakta zorlanabileceği göz önünde bulundurularak deneme aşamasının daha sade ve kolay anlaşılır olması için uğraşmıştır. Bunun sonucunda, denemelerde çocuğun, yeşil renk karelerin üzeri beyaz bir A4 kağıdıyla kapatılarak sadece mavi renk karelere dikkat etmesi sağlanmış ve kendi önü ile Bibo'nun önünü göstermesi istenmiştir.

Daha sonra aynı işlem yeşil renk için tekrarlanmış, bu sefer mavi renk karelerin üzeri beyaz bir A4 kağıdıyla kapatılarak sadece yeşil renk karelere dikkat etmesi sağlanmış ve kendi önü ile “Bibo’nun” önünü göstermesi istenmiştir. Bu yöntemle tekrar deneme yapıldığında, çocukların hepsinin her iki renkte de kendi önünü ve Bibo’nun önünü doğru gösterdiği görülmüştür. Bu yöntemin başarılı olması üzerine yönerge bu şekilde değiştirilerek son halini almıştır.

2.5. İşlem

2.5.1. İlk Oturumlar:

Araştırmanın ilk oturumunu, ikinci oturum için grupların homojenliğini sağlamak amacıyla PRKT ve BPT uygulanması oluşturmuştur. Bu amaçla kreşte uygulamanın yapılabileceği sessiz bir oda seçilmiştir. Odada, dikdörtgen bir masa ve araştırmacı ile çocuğun masada karşılıklı oturabileceği iki sandalye ve araştırmacının yanında materyallerini koyabileceği bir sandalye daha bulunmaktadır. Uygulama odası bu şekilde düzenlendikten sonra, çocukların sınıflarına çıkılarak tanışma aşaması gerçekleştirilmiştir. Bu aşamada araştırmacı, “Merhaba, yanımda bazı oyunlar getirdim, benle oynamak ister misiniz?” diye bağırarak, çocukların oynamaya gönüllü oldukları görülmüştür. Çocuklara, hepsi ile sırayla ve tek tek oynanacağı belirtildikten sonra, çocuklar tek tek uygulama odasına alınmıştır. Çocuklara önce BPT ardından PRKT uygulanmış, uygulama bittiğinde teşekkür edilerek bu oyun bütün arkadaşlarıyla oynandıktan sonra yeni bir oyuna geçileceği söylenmiştir. Uygulama yaklaşık olarak 15-20 dakika sürmüştür.

2.5.2. İkinci Oturumlar:

Birinci oturumdan bir hafta sonra uygulanmaya başlanan araştırmanın ikinci oturumunu, sırasıyla boncuk ve kutu oyunu ile seçeneğe zorlama oyunu oluşturmuştur. Bu uygulamalar da ilk oturumlarda kullanılan odada ve çocuklarla tek tek gerçekleştirilmiştir. Uygulama yaklaşık olarak 10-15 dakika sürmüştür.

2.6. Analizler:

1. hipotezi test etmek, gruplar arasındaki farklılıklara bakılmaksızın bütün katılımcılar arasında dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma ile avantajlı eşitsizlikten kaçınma arasında anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek amacıyla eşlenikli örneklem t testi uygulanmıştır.

2. hipotezi test etmek, gruplar arasında avantajlı eşitsizlikten kaçınmada anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek amacıyla tek yönlü Varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır.

3. hipotezi test etmek, gruplar arasında dezavantajlı eşitsizlikten kaçınmada anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek amacıyla tek yönlü Varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır.

Analizler SPSS 17.0 programı yardımıyla yapılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

Bu araştırmanın amacı, okul öncesi çocuklarda ortak iş yapmanın kaynak dağıtımında eşitsizlikten kaçınmada üzerindeki etkisini incelemektir.

Betimleyici istatistiklere bakıldığında, Tablo 5'te dört farklı dağıtımda eşitsizlikten kaçınmanın (eşitliği tercih etmenin) ortalama (X) ve standart sapma (Ss) değerlerinin deney gruplarına göre dağılımı gösterilmektedir.

Tablo 5. Deney Gruplarına Göre Dört Farklı Dağıtım Koşulunda Eşitsizlikten Kaçınmada Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	Dezavantajlı Bedelsiz Dağıtım			Dezavantajlı Bedelli Dağıtım			Avantajlı Bedelsiz Dağıtım			Avantajlı Bedelli Dağıtım		
	N	X	Ss	N	X	Ss	N	X	Ss	N	X	Ss
Deney 1 (n=27)	27	0.70	0.46	27	0.30	0.46	27	0.67	0.48	27	0.48	0.50
Deney 2 (n=27)	27	0.52	0.50	27	0.30	0.46	27	0.63	0.49	27	0.59	0.50
Kontrol (n=26)	26	0.46	0.50	27	0.42	0.50	27	0.58	0.50	27	0.50	0.51
Katılımcılar (N=80)	80	0.56	0.49	80	0.34	0.47	80	0.62	0.48	80	0.52	0.50

Dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma ve dezavantajlı eşitsizliği tercih etme ile avantajlı eşitsizlikten kaçınma ile avantajlı eşitsizliği tercih etmenin ortalama (X) ve standart sapma (Ss) değerlerinin deney gruplarına göre dağılımı ise Tablo 6'te gösterilmektedir.

3.1. 1. Hipoteze İlişkin Bulgular:

Araştırmanın 1. hipotezine göre, gruplar arası farklılıklara bakılmaksızın bütün katılımcılarda dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma ile avantajlı eşitsizlikten kaçınma arasında dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma lehine anlamlı bir farklılık beklenmektedir. Bu hipotezi test etmek için yapılan eşlenikli örneklemeler t testi analizi sonucunda katılımcılar arasında avantajlı eşitsizlikten kaçınma ($M=1.15$) ile

dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma ($M=0.90$) arasında avantajlı eşitsizlikten kaçınma lehine anlamlı bir fark olduğu görülmüştür ($t(79) = -2.50, p<.05$). Buna göre, araştırmanın 1. hipotezinin desteklenmediği görülmektedir.

Araştırmanın 1. hipotezinin desteklenmemesi üzerine, katılımcılarda dezavantajlı bedelli dağıtımda eşitsizlikten kaçınma ile dezavantajlı bedelsiz dağıtımda eşitsizlikten kaçınma arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı sorusu test edilmek istenmiştir. Bu amaçla yapılan eşlenikli örneklem t test analizi sonucunda katılımcılarda dezavantajlı eşitsizliğin olduğu bedelsiz dağıtım ($M=0.56$) ile bedelli dağıtım ($M=0.34$) arasında eşitsizlikten kaçınmada dezavantajlı bedelsiz dağıtımda eşitsizlikten kaçınma lehine anlamlı bir fark olduğu görülmektedir ($t(79) = 2.83, p<.05$).

Katılımcılarda avantajlı bedelli dağıtımda eşitsizlikten kaçınma ile avantajlı bedelsiz dağıtımda eşitsizlikten kaçınma arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı sorusu da test edilmek istenmiştir. Yapılan eşlenikli örneklem t test analizi sonucunda katılımcılarda avantajlı eşitsizliğin olduğu bedelsiz dağıtımda eşitsizlikten kaçınma ($M=0.63$) ile bedelli dağıtımda eşitsizlikten kaçınma ($M=0.53$) arasında anlamlı bir farka rastlanmamıştır ($t(79) = 1.18, p>.05$).

3.2. 2. Hipoteze İlişkin Bulgular:

Araştırmanın 2. hipotezine göre, avantajlı eşitsizlikten kaçınmada deney grupları ile kontrol grubu arasında deney grupları lehine göre anlamlı bir farklılık beklenmektedir. Bu hipotezi test etmek için yapılan tek yönlü Varyans Analizi (ANOVA) sonucunda, avantajlı eşitsizlikten kaçınmada gruplar arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür ($F(2,77) = 0.33 p>.05$). Araştırmanın 2. Hipotezi desteklenmemiştir. Gruplar arasında fark olmamasına rağmen, gruplar arasında eşitsizlikten kaçınmada en yüksek ortalamaların deney 2 grubuna ait olduğu görülmektedir (Bkz Tablo 6).

Tablo 6. Deney Gruplarına Göre Dezavantajlı ve Avantajlı Eşitsizlikten Kaçınma ile Eşitsizliği Tercih Etmenin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	Dezavantajlı Eşitsizlikten Kaçınma			Avantajlı Eşitsizlikten Kaçınma			Dezavantajlı Eşitsizliği Tercih Etme			Avantajlı Eşitsizliği Tercih Etme		
	N	X	Ss	N	X	Ss	N	X	Ss	N	X	Ss
Deney 1 (n=27)	27	1.00	0.55	27	1.15	0.66	27	1.00	0.55	27	0.85	0.66
Deney 2 (n=27)	27	0.81	0.68	27	1.22	0.64	27	1.19	0.68	27	0.78	0.64
Kontrol (n=27)	26	0.88	0.76	27	1.08	0.62	27	1.12	0.76	27	0.92	0.62
Katılımcılar (N=80)	80	0.90	0.66	80	1.15	0.63	80	1.10	0.66	80	0.85	0.63

3.3.3. Hipoteze İlişkin Bulgular:

Araştırmanın 2. hipotezine göre, dezavantajlı eşitsizlikten kaçınmada gruplar arasında anlamlı bir farklılık beklenmemektedir. Bu hipotezi test etmek için yapılan tek yönlü Varyans Analizi (ANOVA) sonucunda, gruplar arasında dezavantajlı eşitsizlikten kaçınmada anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür ($F(2,77) = 0.52$, $p > .05$). Gruplar arasında fark olmamasına rağmen, gruplar arasında eşitsizlikten kaçınmada en yüksek ortalamaların deney 2 grubuna ait olduğu görülmektedir (Bkz Tablo 6). Buna göre, araştırmanın 3. hipotezinin desteklendiği görülmektedir.

SONUÇ ve TARTIŞMA

Ortak iş yapmanın eşitsizlikten kaçınma üzerindeki etkisine bakma amaçlı yapılan bu araştırmanın sonuçlarına göre:

- 1) Deney grupları ve kontrol grubu ayrılmaksızın bütün katılımcılarda, dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma ile avantajlı eşitsizlikten kaçınma arasında avantajlı eşitsizlikten kaçınma lehine anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir.

Deney grupları ve kontrol grubu ayrılmaksızın bütün katılımcılarda dezavantajlı bedelli dağıtımda eşitsizlikten kaçınma ile dezavantajlı bedelsiz dağıtımda eşitsizlikten kaçınma arasında dezavantajlı bedelsiz dağıtım lehine anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir.

Deney grupları ve kontrol grubu ayrılmaksızın bütün katılımcılarda avantajlı bedelli dağıtımda eşitsizlikten kaçınma ile avantajlı bedelsiz dağıtımda eşitsizlikten kaçınma arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir.

- 2) Avantajlı eşitsizlikten kaçınmada gruplar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir.
- 3) Dezavantajlı eşitsizlikten kaçınmada gruplar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir.

Bu sonuçlar, araştırmanın 1. hipotezi olan deney grupları ve kontrol grubu ayrılmaksızın bütün katılımcılarda, dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma ile avantajlı eşitsizlikten kaçınma arasında dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma lehine anlamlı bir farklılık beklendiği hipotezinin desteklenmediğini göstermektedir. Araştırmada, 4-6 yaş arası çocukların avantajlı eşitsizlikten, dezavantajlı eşitsizliğe göre daha çok kaçınma gösterdikleri bulunmuştur. Bu sonuç, literatürdeki okul öncesi çocukların gelişimsel olarak bu döneme özgü bir biçimde, sosyal duygularını iyi düzenleyemediği için değerine göre dezavantajlı olmak istemeyip, avantajlı olmak

istedikleri ve bu durumun çocukların eşitsizlikten kaçınma tercihlerini etkilediği görüşü ile tutarlı görünmemektedir (Sheskin, Bloom ve Wynn, 2014). Bu hipotezin desteklenmemesi üzerine araştırmacının 1. hipoteze ilişkin bulgular başlığı altında yaptığı analizler doğrultusunda, katılımcı çocukların dezavantajlı bedelsiz dağıtımda, dezavantajlı bedelli dağıtıma göre anlamlı olarak daha fazla eşitsizlikten kaçınma gösterdikleri bulunmuştur. Avantajlı bedelli dağıtım ile avantajlı bedelsiz dağıtımda eşitsizlikten kaçınma arasında böyle bir farklılık olmadığı görülmektedir. Literatürden farklı olan bu sonuçlar, çocukların kaynağını diğerinin kaynağına göre değerlendirmek yerine yani sosyal değerlendirmeden ziyade bireysel değerlendirme yapmış olabileceği şeklinde yeni bir araştırma konusuna zemin oluşturabilir. Nitekim çocuklar, kendi kaynaklarının daha fazla olduğu durumda, dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma ve avantajlı eşitsizliği talep etme göstermemektedir. Literatürdeki okul öncesi çocukların dezavantajlı eşitsizlikten kaçınmak (Fehr, Bernhard ve Rockenbach, 2008) ve avantajlı eşitsizliği tercih etmek için daha az kaynak almayı göze aldığı (Sheskin, Bloom ve Wynn, 2014) bulguları ile tutarlı olmayan bu araştırmanın bulguları doğrultusunda, çocukların tercihlerini kendi kaynaklarındaki artma ve azalmanın etkilediği söylenebilir. Bu tutarsızlık, literatürdeki araştırmalarda çocuğun dezavantajlı ya da avantajlı eşitsizlikten kaçındığı diğerinin insan olması ile bu araştırmada kukla olması arasındaki farklılıktan yani araştırmadaki yöntemsel bir sıkıntıdan da kaynaklanıyor olabilir. Okul öncesi çocukların diğeri ile arasındaki eşitsizlik durumunda oluşan sosyal duyguları insana özgü olabilir. Bu araştırmada çocuğun partnerinin insan olmaması, çocuğun tercihlerini kendi aldığı kaynağı artırma motivasyonuna göre yapmasını etkilemiş olabilir. Ya da bu araştırmada kullanılan kuklanın niteliği sonuçları etkilemiş olabilir. Okul öncesi çocuklarda dağıtıcı adalete ilişkin bulgulara sahip olan ve çocukların partneri olarak bir kukla kullanan araştırmada (Kanngiesser ve Warneken, 2012), kuklanın boyutu, bu araştırmadaki el kuklasına göre daha büyüktür. Çocuklar, algısal olarak el kuklasının çıkartma almadığını düşünmüş olabilirler. İlerideki araştırmalarda, el kuklası yerine daha büyük ve kendi elleri ve bacakları ile hareket ettirilen kuklalar kullanılarak çocukların eşitsizlikten kaçınma tercihleri incelenebilir.

Araştırmadaki 1. hipotezin desteklenmemesi, çocuğun partnerinin insan olup olmamasından bağımsız olarak yani yöntemsel bir sıkıntı olmadığı varsayıldığında, diğerine göre dezavantajlı ya da avantajlı eşitsizlikten kaçınmanın ve eşitliği tercih etmenin insanlarda işbirliğini devam ettiren bir yapı olup olmadığı üzerine tekrar düşünülmesi gerektiği şeklinde yorumlanabilir. Adil olmanın ahlaki bir yapının ögesi olduğunu belirten yaklaşımlar, adil davranmanın diğerinin faydasına olan ve insanlar arasındaki işbirliğini devam ettirme işlevi olduğundan bahsetmektedir. Hamilton'a göre (1964), iki kişi arasındaki sosyal etkileşimlerde, eylemi gerçekleştiren kişiye faydası, karşı tarafa bedeli olan davranış bencillik (selfishness), eylemi gerçekleştiren kişiye bedeli, karşı tarafa faydası olan davranış özgecilik (altruism), iki taraf için de bedeli olan davranış ise zarar verici (spite), iki taraf için de faydası olan davranış işbirlikçi davranış (cooperative) olarak tanımlanmaktadır. Eşitsizliklere tepki göstermenin ve bu tepki sonucunda iki tarafın da kaynağının azalmasıyla durumun eşit hale gelmesinin iki tarafın da faydasına olan ve insanlar arasındaki işbirliğini devam ettirmek üzere gelişen bir davranış biçimi olup olmadığı tartışmalıdır. İşbirliğini devam ettiren tek seçenek eşitlik midir? Bu araştırmanın sonuçlarına göre, çocuklar 2/3 seçeneğiyle karşılaştıklarında bu eşitsizliğe tepki göstermeyerek, durumu 1/1 olan eşit hale getirmeyi tercih etmemiştir. Çocukların eşitsizliği tercih etmesi, iki tarafa da daha fazla kaynak aldıracağı için hem kendi hem de diğerinin faydasına olan yani işbirlikçi bir davranış biçimi, eşiti tercih etme ise iki tarafa da bedel ödettiği için zarar verici yani işbirliği bozucu bir davranış biçimi olabilir. Ya da bireyler alturistik davranıp karşı tarafın daha fazla kaynak aldığı seçenekleri tercih ediyor olabilir. Alturistik davranmak için eşitsizliği tercih etmenin adil olma ve ahlaki yapılarla olan ilişkisi tekrar gözden geçirilmedi. Dezavantajlı eşitsizlik de iki tarafın kaynağını artırması bakımından işlevsel ve işbirliğini devam ettirici olabilir. Literatürün daha iyi açıklanması gereken kısmı, diğerine göre az alma ya da diğerine fazla verme gibi alturistik ya da diğerine az aldırma gibi kindar eğilimlerin her çocuk tarafından adaletsizlik ve işbirliğini devam ettirmeyen bir davranış olarak algılanıp algılanmadığıdır. Huseman ve diğ., (1987), yetişkinler için eşitsizliklere hassas ve bu durumda adaletsizlik algılayan bireyler olduğu gibi, dezavantajlı ya da avantajlı olmak isteyen bireyler de olabileceğini belirtmektedir. Dezavantajlı ya da avantajlı olmak isteyen bireylerin var olan duruma ilişkin adaletsizlik algıladığı halde tepki

verip vermediği ya da söz konusu duruma ilişkin adaletsizlik algılamadığı için bu tercihi yapıp yapmadığı hem yetişkinler hem de çocuklar için incelenmesi gereken bir konudur. Ekonomi oyunlarındaki belirli bir miktar kaynağın eşit ya da eşit olmayan bir biçimde dağıtılmış olmasının herkes tarafından aynı şekilde algılanacağı kesindir. Eşitlik, görsel olarak iki kişi arasında bir simetri durumu yaratırken, eşitsizlik bir tarafın az ya da çok aldığı simetrik olmayan bir durum yaratmaktadır. Her bireyin dağıtıma baktığında gördüğü şey aynı iken, (eşitlik ya da eşitsizlik) bu dağıtımın algılanması ve değerlendirilmesi bireysel farklılıklar gösterebilir. Örneğin dezavantajlı olmak yani diğerine kendinden daha çok aldırma isteme araştırılabilir. Bu çalışmadaki dağıtım koşulları literatürde yaygın olarak kullanılan dağıtımlar örnek alınarak oluşturulduğundan böyle bir dağıtım koşulu ile bu varsayım test edilmemiştir, ancak ilerideki araştırmalarda bu dağıtım koşulundaki tercihler test edilerek, çocukların dezavantajlı olmak için bedel ödeyip ödemeyeceğine bakılabilir. Bu varsayım, çocukların dezavantajlı eşitsizliği seçtiğinde eşiti seçtiği koşula göre daha az alacakları bir dağıtım koşuluyla, yani dezavantajlı olmak için kaynaktan feragat edip bedel ödeyecekleri koşuldaki seçimlerine bakılarak test edilebilir. Hatta karşı tarafın avantajlı olmak için seçtiği bedelli dağıtımda katılımcıya 0 aldırma dağıtıma ek olarak, aynı şekilde katılımcının dezavantajlı olmak için bedel ödeyerek 0 aldığı dağıtımlara da bakılabilir.

Araştırmada avantajlı bedelli ile avantajlı bedelsiz dağıtımda eşitsizlikten kaçınma arasında anlamlı bir farklılık olmadığı bulunmuştur. Avantajlı bedelli dağıtıma bakıldığında ise, eşitsizlikten kaçınma ($M=0.52$) ile avantajlı eşitsizliği seçme ($M=0.48$) ortalamalarının birbirine yakın olduğu görülmektedir. Çocuklar, ekonomik yani kaynağını artırma yönelimli tercih yapmanın yanında diğerine “0” aldırma ya da aldırma gibi bir yönelimle de tercih yapmış olabilirler. Diğerinin hiçbir şey almadığı yönetsel ifadeyle oyun tahtasında diğerinin tarafına hiçbir taş konulmadığı diğeri için yokluk durumunun partneri insan olmasa da çocuklar için cazip olabileceği düşünülebilir. İlerideki araştırmalar, diğerine “0” aldırma ya da aldırma motivasyonunu daha çok incelemelidir. Örneğin, okul öncesi çocukların avantajlı eşitsizlikten kaçınmak için bedel ödemesi gerektiği (2/0-1/1) gibi dağıtım koşullarında avantajlı eşitsizliği tercih ettikleri bulunmuştur (Fehr, Bernhard ve

Rockenbach, 2008). Ancak bu tercih, avantajlı olmaktan ziyade diğerine 0 aldırma gibi bir motivasyonla yapılmış olabilir. Ya da eşitsizlikten kaçınma, diğeri ile arasındaki eşitsizliği kaldırmak için değil, diğerinin “0” yani hiçbir kaynak almamasını ortadan kaldırmak için tercih edilmiş olabilir. İlerideki araştırmalar farklı dağıtım koşullarıyla bu ihtimalleri test edebilir (Örneğin diğerinin aldığı kaynağın sabit tutulduğu (1/1-2/1) gibi bir dağıtım koşulu diğerine göre avantajlı olup olmamaya dair motivasyona daha iyi bir cevap verebilir (Blake ve Mcauliffe, 2011).

Araştırmanın 1. hipotezine dair literatür ile zıt bulgulara getirilebilecek bir diğer yorum, eşitsizliğe verilen tepkilerin yaşa bağlı değişikliklerden bağımsız bir şekilde çocuklar arasındaki kültürel farklılıklara bağlı olabileceği şeklindedir. 5 yaşındaki bazı çocuklar avantajlı eşitsizliğe tepki göstermezken ya da talep edebilirken bazı çocuklar tepki gösterebilir. Kültürel farklılıkların, eşitsizliğe verilen tepkileri etkileyen bir faktör olabileceği düşünülmektedir. Nitekim, literatürü domine eden araştırmaların önemli bir kısmını Amerikalı çocuklarının oluşturması kültürel farklılıklarla ilgili yorum yapmayı güçleştirmektedir. Paulus (2015), yaptığı araştırmada kültürel farklılıkları test etmek istemiş ve Shaw ve Olson’un (2012) 6-7 yaş Amerikan çocuklarıyla iki kişinin eşit iş yaptığı bir senaryo okuyarak yaptığı ve çocukların bir fazla kaynağı tanımadığı iki kişi arasında bölüştürmektense çöpe atmayı tercih ettiklerini bulduğu araştırmanın aynısını 6-7 yaş Ugandalı çocuklarla yapmış, bu çocukların fazla ödülü atmak yerine diğer çocuklar arasında eşit olmayan bir şekilde bölüştürdüklerini bulmuştur. Üstelik, bu çocukların eşitlik koşulunda 2 fazla kaynağı iki kişi arasında eşit bir şekilde bölüştürdükleri görülmüştür. Yani bu çocuklar eşit dağıtım yapma imkanı olduğunda bunu gerçekleştirmektedir. İki farklı bulgu, çocukların kaynaklara yükledikleri farklı anlamlardan da kaynaklanmış olabilir. Ugandalı çocuklarla, kaynak olarak Shaw ve Olson’un (2012) çalışmasında kullanılan yiyecek yerine çıkartma kullanıldığı halde çocuklar bunu çöpe atmak istememişlerdir. Refah ve ekonomik seviyesi daha yüksek olan Batı kültüründeki çocuklarla, kaynakların kıt olduğu ve düşük ekonomik seviyeli Ugandalı çocuklar arasında kaynağa verilen önem ya da yüklenen anlam bakımından farklılıklar söz konusu olabilir. Kaynak dağıtımında küçük ve büyük şehirlerde yaşayan çocukların farklı prensiplere sahip olma ihtimalini test etmek isteyen Schafer, Haun ve

Tomasello (2015), biri Batı kültüründe (Almanya), biri Afrika'da daha geleneksel ve kırsal kültüründe (Samburu), diğeri ise kısmen avcı-toplayıcı daha eşitlikçi Afrika kültüründe (Namibia) yaşayan olmak üzere üç farklı kültüre ait 4-11 yaşlar arasındaki çocuklarla çalışmıştır. Araştırmada, birinde iki çocuğun eşit katkıda bulunup eşit ödül aldığı, birinde katkının değiştirilerek manipüle edildiği ve fazla katkıda bulunanın daha çok aldığı, diğesinde ise katkıda bulunmadıkları ancak eşit olmayan ödül aldıkları üç farklı koşul yaratılmıştır. Daha sonra çocuklara ekstra kaynak verilip aralarında bölüştürmeleri istenmiştir. Üç kültürde de, yaşla birlikte, katkıların ve ödüllerin eşit olduğu koşuldaki çocukların daha çok eşit dağıtımda bulunduğu, katkıların ve ödüllerin eşit olmadığı koşuldaki çocukların daha çok eşit olmayan dağıtımda bulunduğu görülürken, bütün yaş gruplarında, Samburu'da yaşayan çocukların, katkıya dayalı iki koşulda da en çok eşitsiz dağıtım yaptığı ve Namibia'da yaşayan çocukların diğerlerine göre en çok eşit dağıtım yaptığı görülmüştür. Sonuçlar, Batı kültüründeki çocukların katkıya dayalı bir bölüştürme yaparken, kırsal kültürdeki çocukların katkıyı baz almadıklarını, avcı-toplayıcı kültürdeki çocukların ise diğer iki kültüre göre paylaşımlarında daha eşitlikçi davrandığını göstermektedir. Eşitlikçi bir kültürde büyüyen bu çocuklar (Namibia) eşit katkı olmayan koşulda bile kaynakları eşit bir şekilde dağıtmışlardır. Bu sonuçlar, en azından katkıya dayalı dağıtım adaleti anlayışının evrensel olmadığını, kültürel normların çocukların davranış biçimlerini şekillendirebileceğini ortaya koyma niteliğindedir. Büyük ve küçük şehirlerde insanlar arasında kurulan ilişkilerin niteliği, kaynakların nasıl dağıtılacağını da etkiliyor olabilir. Büyük ve kalabalık şehirlerdeki kısa süren etkileşimlerin, gelecekte görüşme ihtimalinin daha düşük olduğu insan ilişkileri, insan ilişkilerinden ziyade kim olursa olsun katkıya göre ödülün önemini vurgularken, küçük ve az nüfuslu şehirlerdeki daha uzun süreli etkileşimler ve birbirine bağlılık insan ilişkilerini katkıdan daha çok vurguluyor olabilir. Örneğin Schafer, Haun ve Tomasello'nun (2015), çalışmasındaki diğerlerine göre daha eşitlikçi olan avcı-toplayıcı kültürdeki çocukların daha çok eşit dağıtımda bulunması, bu kültürde katkıdan bağımsız olarak ortak elde edilen kaynakların eşit dağıtılması çocukların bu prensibi benimsemelerine yol açmış olabilir. Yani, bütün çocuklar tarafından genel bir dağıtıcı adalet prensibinin uygulandığından söz etmek Schafer, Haun ve Tomasello'nun (2015), araştırma sonuçları ile tutarlılık

göstermemektedir. Mevcut çalışmada, eşitsizlikten kaçınma ile ilgili literatürden farklı sonuç bulunmasına yol açan faktörlerden biri kültürel farklılıklar olabilir. Bu farklılıklarda, kültürlerarası rekabet ve paylaşmaya yönelik normların-tutumların etkisi söz konusu olabilir. Nitekim, sonuçlar Türk çocukların dezavantajlı eşitsizliğe Amerikalı çocukları gibi tepki vermediklerini göstermektedir. Avantajlı olmayı talep etmesi ve dezavantajlı olmaktan kaçınmasında, Amerikalı çocuklarının bireyselci kültürün etkisiyle daha rekabet odaklı yetiştirilmesi ve bu şekilde davranmaya özendirilmesi etkili olabilirken, Türk çocukların avantajlı olmayı talep etmemesi ve dezavantajlı olmaktan kaçınmamasında kollektif kültürün etkisiyle daha paylaşımcı ve işbirlikçi olmaya-davranmaya özendirilmesinin etkili olduğu düşünülebilir. İlerideki araştırmacıların, bu farklılıkları göz önünde bulundurmasının daha iyi olacağı düşünülmektedir.

Kültürel farklılıklar varsayımının geçerli olmadığı düşünüldüğünde, araştırmacı etkisinin, çocuklarda daha çok paylaşmaya yönelik stratejileri öne çıkarması da söz konusu olabilir. Çocuklarla daha önceden de oyun oynandığı için gün boyu kreşte geçirilen zaman ile çocuklarla araştırmacı arasında bir bağ geliştiği söylenebilir. Çocuklar araştırmacıyı bir grup içi üyesi olarak kabul edip araştırmacıya karşı itibarı korumak istemeleri söz konusu olabilir. Nitekim, çocuklar uygulama bittikten sonra araştırmacıya tekrar oyun oynamaya gelip gelmeyeceğini sormuşlardır. Çocukların gelecekte etkileşim kurma olasılığı daha yüksek kişilerin önünde daha çok eşitsizlikten kaçındığı bulunmuştur. Bu sonuçlar dikkate alındığında çocukların araştırmacıya iyi görünmek istemelerinin sonuçlar üzerinde etkisinin olduğu söylenebilir. Eğer çocuklar tercihlerini, araştırmacının göremeyeceği bir biçimde yapma fırsatı bulsaydı, alıcı kukla olsa bile eşitsizliğe olan tepkileri deney grupları ile kontrol grubu arasında bu şekilde bir koşulda farklılık olup olmadığı incelenebilirdi. Nitekim, 5 yaşlarla yapılan bir çalışmada, eşit ve eşit olmayan dağıtımlar bir koşulda şeffaf bir kutuda karşı tarafın da görebileceği biçimde sunulmuş, diğer koşulda ise kapalı bir kutuda karşı tarafın göremeyeceği biçimde sunulmuştur. Çocukların kapalı kutuda yani kimsenin yaptığı dağıtımı görmediğini düşündüğünde karşı tarafa çok daha az paylaşımda bulunduğu görülmüştür (Leimgruber, Shaw, Santos ve Olson, 2012).

Sonuçlara bakıldığında, araştırmanın 2. hipotezi olan avantajlı eşitsizlikten kaçınmada deney grupları ile kontrol grubu arasında deney grupları lehine anlamlı bir farklılık beklendiği hipotezin desteklenmediği, yani çocuklarda partneri ile ortak iş yapmanın avantajlı eşitsizlikten kaçınma üzerinde etkisinin olmadığı görülmektedir. Bu sonuç, literatürdeki karşılıklı bağlılık görüşü ile tutarlılık göstermemektedir. Bu tutarsızlığa dair bir açıklama, mevcut araştırmadaki deneysel koşulların ortak iş yapma kriterini tam anlamıyla karşılamaması olabilir. Literatürdeki, ortak iş yapmanın avantajlı eşitsizlikten kaçınma üzerindeki etkisini bulan araştırmalarda (Warneken, Lohse, Melis ve Tomasello, 2011; Hamann, Warneken, Greenberg ve Tomasello, 2011), çocukların ortak başardıkları oyundan kazandıkları ödülleri avantajlı eşitsizlik yaratacak şekilde değil eşit olarak dağıttıkları bulunmuştur. Bu araştırma sonuçlarındaki farklılık, çocuklardan ortak iş yaptığı partnerine o iş sonucunda elde edilen ödülü dağıtmasını istemek yerine, ortak iş yapmanın bir sonraki oyundaki kaynak dağıtımında eşitsizlikten kaçınma tercihleri üzerindeki etkisine bakılması olabilir. Ortak iş yapmanın partnere bir sonraki oyundaki dağıtımları etkilememiş, ortak iş yapılan oyun sonucunda elde edilen ödülün dağıtımını etkilemiş olabileceğinin, ilerideki araştırmacılara yöntemsel olarak fikir verebileceği düşünülmektedir.

Araştırmanın 3. hipotezi olan dezavantajlı eşitsizlikten kaçınmada deney grupları ile kontrol grubu arasında anlamlı bir farklılık beklenmediği hipotezi desteklenmiş olup, çocuklarda partneri ile ortak iş yapmanın dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma üzerinde etkisinin olmadığı görülmektedir. Bu sonuçlar, literatürdeki dezavantajlı eşitsizlikten kaçınmanın şempanzelerde de görüldüğü ve daha ilkel evrilmiş bir yapı olduğuna dair görüşler ile (Brosnan ve De Wall, 2003) bu araştırmada ortak iş yapmanın dezavantajlı eşitsizlikten kaçınmaya etkisinin bulunmaması ile tutarlı görünse de, araştırmadaki 1. hipoteze ilişkin bulguların bu tutarlılığı sağlamadığı görülmektedir. 1. hipoteze ilişkin bulgular, çocukların dezavantajlı eşitsizlikten, avantajlı eşitsizliğe göre anlamlı olarak daha az kaçındığını göstermektedir. Yani, çocukların dezavantajlı eşitsizlikten daha az kaçınması bakımından gruplar arasında anlamlı farklılıklar bulunmamaktadır. Araştırmada yöntemsel olarak bir sıkıntı olmadığı varsayıldığında, dezavantajlı eşitsizlikten

kaçınmak için diğeri ile yapılan bir kıyaslama olmasına gerek olmadığı, (Tinklepaugh, 1928; akt., Chen ve Santos, 2006) açıklamaları için daha çok araştırma yapılması gerektiği ve insanlarda dezavantajlı olmaya dair süreçlerin daha iyi bakılması gerektiği söylenebilir.

Çalışmanın, bulgular üzerinde etkide bulunabilecek bazı sınırlılıkları da mevcut olduğu düşünülmektedir. Bu sınırlılıklara bakıldığında, eşitsizlikten kaçınmayı ölçen materyal ile ilgili pilot çalışma yapılmış olmasına rağmen, bağımlı değişkenin ölçülmesini sağlayan seçeneğe zorlama oyununun çocukların oyundaki tercihlerini etkilemesi olabilir. Örneğin, sayıca az da olsa bazı çocuklar uygulama esnasında “Hep maviyi seçtim çünkü çok severim” gibi ifadeler kullanmıştır. Daha nötr ve çocukların tercihleri üzerinde etkisi minimal düzeyde olacak bir oyun tasarlanabilir. Kuklanın araştırmacının elinde olması ve katılımcı çocuklar ile karşı karşıya oynaması, bazı çocuklarda oyunu araştırmacı ile oynuyor hissi yaratmış ve sonuçları etkilemiş olabilir. Nitekim bir araştırmada, çocukların oyunlarda karşı taraf yetişkin bir araştırmacı olduğunda eşit seçeneği daha çok tercih ettikleri bulunmuştur (Thompson, Barresi ve Moore, 1997). Daha büyük bir kukla kullanılarak ve sadece bu kukla çocuğun karşısına oturtulup araştırmacı ikisine de aynı mesafede ve yanlarında duracak biçimde pozisyon alarak araştırma yapılabilir. Ya da kukla, görünmeyen bir panelin arkasından sunularak araştırmacının görünmemesi sağlanabilir. Ayrıca, ilerideki çalışmalarda, eşitsizlikten kaçınmanın ebeveynlerin paylaşma ve eşitliğe dair tutumları-davranışları (örneğin büyük çocuğa, kardeşine daha fazla vermesini söyleme ya da ikisinin de eşit alması yönünde hareket etme) ve çocukların paylaşma davranışı ile ilişkisine bakılabilir. Çocuklarda gelişimsel bir çizgide ilerleyen-yaşla birlikte artan genel bir eşitsizlikten kaçınma prensibinin olup olmadığını ve bireysel-kültürel farklılıkları test etmenin bir diğer yolu, boylamsal araştırma yapmaktan geçebilir. Bilindiği kadarıyla literatürde bu konuda yapılan boylamsal araştırma bulunmamaktadır. Çocuklar 4 yaşından itibaren farklı oyunlarla 8-9 yaşlarına gelene kadar test edildiğinde, yaşa bağlı bir değişim olup olmadığına bakılarak bu tartışmalara daha iyi bir zemin hazırlanabilir.

Sonuç olarak bu çalışmanın, okul öncesi çocuklarda ortak iş yapmanın avantajlı eşitsizlikten kaçınma üzerinde etkisi olmadığını bulması ile literatürdeki

karşılıklı bağıllık görüşüne zıt bulgular ve okul öncesi çocukların avantajlı eşitsizlikten dezavantajlı eşitsizliğe göre daha fazla kaçınma gösterdiklerini bulması ile okul öncesi çocukların duygu düzenleme becerisi gelişmediği için dezavantajlı eşitsizlikten kaçındığı ve avantajlı eşitsizliği talep ettiği görüşüne zıt bulgular ile literatüre yeni problemler kattığı söylenebilir. Çalışmadaki birtakım sınırlılıklara rağmen, ortak iş yapmanın seçeneğe zorlama oyunundaki eşitsizlikten kaçınma tercihlerine etkiye bulunup bulunmadığının incelemesi ile araştırmaya yeni bir şeyin katılması bakımından çalışmanın öneme sahip olduğu düşünülmektedir. Bu araştırma, okul öncesi çocuklarda eşitsizlikten kaçınmanın katı (belirli becerileri ya da ortak iş yapmayı gerektiren) değil esnek bir davranış olabileceğini düşündürmektedir. Sonuçlar, kaynağın çocuk için sabit tutulduğu ve tutulmadığı bedelsiz ve bedelli dağıtım olarak ifade edilen koşulların, çocukların tercihlerinde anlamlı farklılıklar oluşturduğunu göstermektedir. Okul öncesi çocukların kaynak sabitliğinde eşitliği, kaynağın sabit olmadığı koşullarda ise kaynağın kendileri için daha fazla olduğu seçeneği tercih ettiği bu sonuçlara göre, çocukların kendi kaynaklarını diğerine göre referans alarak değerlendirip diğeri ile arasında eşitsizlik yaratan durumları eşit hale getirmek için kaynak heba ettikleri eşitsizlikten kaçınma yaklaşımlarının daha kritik ele alınması gerektiği söylenebilir.

KAYNAKÇA

- ADAMS, J. S. : 1965
“Inequity in Social Exchange” **Advances in Experimental Social Psychology**, 2, 267-299.
- ALMAS, I., CAPPELEN, A.,
W., SORENSEN, E. O.,
& TUNGODDEN, B. : 2010
“Fairness and The Development of Inequality Acceptance” **Science**, 328/5982, 1176-1178.
- BAUMARD, N., MASCARO, O.,
& CHEVALLIER, C. : 2012
“Preschoolers Are Able to Take Merit Into Account When Distributing Goods” **Developmental Psychology**, 48/2, 1-22.
- BERGER, J., COHEN, B. P.,
& ZELDITCH Jr, M. : 1972
“Status Characteristics and Social Interaction” **American Sociological Review**, 241-255.
- BLAKE, P. R., & MCAULIFFE, K. : 2011
“I Had So Much It Didn’t Seem Fair: Eight-Year-Olds Reject Two Forms of Inequity” **Cognition**, 120/2, 215-224.
- BLAKE, P. R., & MCAULIFFE, K., & WARNEKEN, F. : 2014
“The Developmental Origins of Fairness: The Knowledge–Behavior Gap” **Trends in Cognitive Sciences**, 18/11, 559-561.
- BROSNAN, S. F., & DE WAAL, F. B. : 2003
“Monkeys Reject Unequal Pay” **Nature**, 425/6955, 297-299.

- CASE, R. : 1985 "Intellectual Development" **Birth to Adulthood.**
- CASTELLI, I., MASSARO, D., SANFEY, A. G., & MARCHETTI, A. : 2014 "What is Fair for You?" Judgements and Decisions About Fairness and Theory of Mind. **European Journal of Developmental Psychology**, 11(1), 49-62.
- CHEN, M. K., & SANTOS, L. R. : 2006 "Some Thoughts on the Adaptive Function of Inequity Aversion: An Alternative to Brosnan's Social Hypothesis" **Social Justice Research**, 19(2), 201-207.
- COOK, K. S., & HEGTVEDT, K. A. : 1983 "Distributive Justice, Equity, and Equality" **Annual Review of Sociology**, 9, 217-241.
- COHEN, R. L., & GREENBERG, J. : 1982. "**The Justice Concept In Social Psychology**" Pp. 1-42 in Equity and Justice in Social Behavior, New York: Academic Press.
- COWELL, J. M., & DECETY, J. : 2015 "The Neuroscience of Implicit Moral Evaluation and its Relation to Generosity in Early Childhood" **Current Biology**, 25/1, 93-97.
- CRONE, E. A. : 2013 "Considerations of Fairness in the Adolescent Brain" **Child Development Perspectives**, 7/2, 97-103.

- DAMON, W. : 1979 **“The Social World of the Child”** Jossey-Bass.
- DE RIBAUPIERRE, A., & BAILLEUX, C. : 1994 “Developmental Change in a Spatial Task of Attentional Capacity: An Essay Toward an Integration of Two Working Memory Models” **International Journal of Behavioral Development**, 17/1, 5-35.
- DUNN, L. M. : 1997 **Peabody Picture Vocabulary Test** (3. Baski). Form III A. American Guidance Service , Inc.: USA.
- ECKHOFF, T. : 1974 **“Justice: Its Determinants in Social Interaction”** Rotterdam University Press
- ENESCO, C., & WARNEKEN, F. : 2015 “The Shadow of the Future: 5-year-olds, but not 3-year-olds, Adjust Their Sharing in Anticipation of Reciprocation” **Journal of Experimental Child Psychology**, 129, 40-54.
- FEHR, E.,BERNHARD, H., & ROCKENBACH, B. : 2008 “Egalitarianism in Young Children” **Nature**, 454/7208, 1079-1083.
- FEHR, E., & SCHMIDT, K. M.: 1999 “A Theory of Fairness, Competition, and Cooperation” **Quarterly Journal of Economics**, 114/3, 817-868.
- FESTINGER, L. : 1954 “A Theory of Social Comparison Processes” **Human Relations**, 7/2, 117-140.

- GREENBERG, J. : 1979 "Group vs Individual Equity Judgments: Is There a Polarization Effect?" **Journal of Experimental Social Psychology**, 15/5, 504-512.
- HAMANN, K., WARNEKEN, F., GREENBERG, J. R., & TOMASELLO, M. : 2011 "Collaboration Encourages Equal Sharing in Children But Not in Chimpanzees" **Nature**, 476/7360, 328-331.
- HAIDT, J. : 2007 "The New Synthesis in Moral Psychology" **Science**, 316/5827, 998-1002.
- HAMILTON, W. D. : 1964 "The Genetical Evolution of Social Behaviour II." **Journal of Theoretical Biology**, 7/1, 17-52.
- HEGTVEDT, K. A. : 2006 "**Justice Frameworks**" Contemporary Social Psychological Theories, 46-69.
- HEGTVEDT, K. A., & JOHNSON, C. : 2000 "Justice Beyond the Individual: A Future With Legitimation" **Social Psychology Quarterly**, 63/4, 298-311.
- HOMANS, G. C. : 1961 "**Social Behaviour: its elementary forms**" New York: Harcourt, Brace.
- HUSEMAN, R. C., HATFIELD, J. D., & MILES, E. W. : 1987 "A New Perspective on Equity Theory: The Equity Sensitivity Construct" **Academy of Management Review**, 12/2, 222-234.
- JASSO, G. : 1980 "A New Theory of Distributive Justice" **American Sociological Review**, 3-32.

- KANNGIESSER, P.,
& WARNEKEN, F. : 2012
“Young Children Consider Merit When Sharing Resources With Others” **Plos One**, 7/8, 1-5.
- KATZ, J., ÖNEN, F., DEMİR,
N., UZLUKAYA, A., ULUDAĞ,
P. : 1972
“**Türkçe Konuşan Çocuklar için Peabody Resim Kelime Testi Resim Dizisi**” (Peabody Picture-Vocabulary Test) Ankara Rehberlik ve Araştırma Merkezi.
- KAZEMI, A., & TÖRNBLOM, K.:
2008
“Social Psychology of Justice: Origins, Central Issues, Recent Developments, and Future Directions” **Nordic Psychology**, 60/3,
- LEIMGRUBER, K. L., SHAW,
A., SANTOS, L. R., & OLSON,
K. R.: 2012
“Young Children Are More Generous When Others Are Aware of Their Actions” **Plos One**, 7/10, 1-8.
- LERNER, M. J., & MILLER, D. T.
: 1976
“Deserving and the Emergence of Forms of Justice” **Adv Experimental Social Psychology**, 9, 133.
- LEVENTHAL, G. S. : 1980
“What Should be Done With Equity Theory? New Approaches to the Study of Justice in Social Relationships” **Social exchange: Advances in Experimental and Social Psychology**, 9, 91-113.
- LOBUE, V., NISHIDA, T.,
CHIONG, C., DELOACHE, J. S.,
& HAİDT, J. : 2011
“When Getting Something Good is Bad: Even Three Year Olds React to Inequality” **Social Development**, 20/1, 154-170.

- LOEWENSTEIN, G. F., THOMPSON, L., & BAZERMAN, M. H. : 1989 “Social Utility and Decision Making in Interpersonal Contexts” **Journal of Personality and Social Psychology**, 57/3, 426-441.
- MCAULIFFE, K., BLAKE, P. R., KIM, G., WRANGHAM, R. W., & WARNEKEN, F. : 2013 “Social Influences on Inequity Aversion in Children” **Plos One**, 8/12, 1-11.
- MESSICK, D. M., & SENTIS, K. P.: 1985 “Estimating Social and Nonsocial Utility Functions From Ordinal Data” **European Journal of Social Psychology**, 15/4, 389-399.
- MIKULA, G. : 1980 “On the Role of Justice in Allocation decisions” In *Justice and Social Interaction*, 127-66. N Y: Springer
- MORGAN, W. R., SAWYER, J. : 1967 “Bargaining, Expectations and the Preference for Equality Over Equity” **Journal of Personality and Social Psychology**, 6/2, 139.
- PAULUS, M. : 2014 “The Early Origins of Human Charity: Developmental Changes in Preschoolers’ Sharing With Poor and Wealthy Individuals” **Frontiers in Psychology**, 5, 1-9.
- PAULUS, M. : 2015 “Children’s Inequity Aversion Depends on Culture: a Cross-Cultural Comparison” **Journal of Experimental Child Psychology**, 132, 240-246.

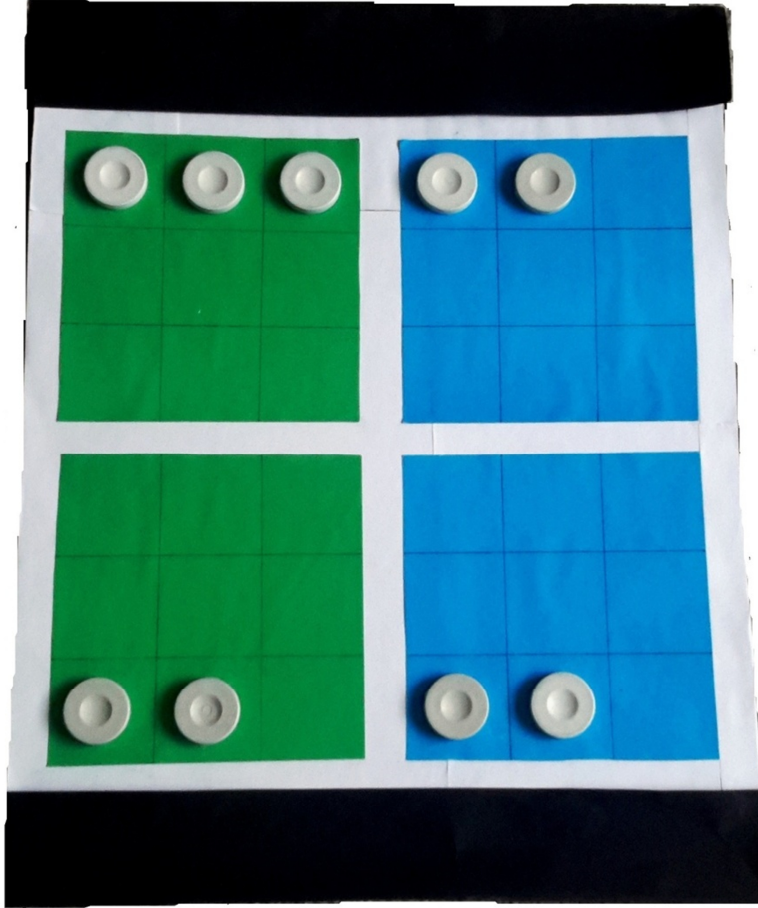
- PIAGET, J. : 1932
“**The Moral Development of the Child**” Kegan Paul, London
- ÖNER, N. : 2006
“**Türkiye'de Kullanılan Psikolojik Testlerden Örnekler**” İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları
- RAWLS J. : 1971
“**A Theory of Justice**” The Belknap Press of Harvard University Press Cambridge, Massachusetts.
- SAVAŞIR, I., SEZGIN, N., & EROL, N. : 1992
0–6 yaş Çocukları için Gelişim Tarama Envanteri Geliştirilmesi: Ön çalışmalar. **Türk Psikiyatri Dergisi**, 3, 33.
- SAVAŞIR, I., SEZGIN, N., & EROL, N. : 2006
“**Ankara Gelişim Tarama Envanteri el kitabı**” (Düzeltilmiş 4. Baskı) Ankara: Türk Psikologlar Derneği
- SANFEY, A. G., RILLING, J. K., ARONSON, J. A., NYSTROM, L. E., & COHEN, J. D. : 2003
“The Neural Basis of Economic Decision-Making in the Ultimatum Game” **Science**, 300/5626, 1755-1758.
- SCHAFER, M., HAUN, D. B., & TOMASELLO, M. : 2015
“Fair is Not Fair Everywhere” **Psychological Science**, 26/8, 1252-1260.
- SCHMIDT, M. F., & SOMMERVILLE, J. A. : 2011
“Fairness Expectations and Altruistic Sharing in 15-Month-Old Human Infants. **Plos One**, 6/10, 1-7.

- SHAW, A., & OLSON, K. R. : 2012
 “Children Discard a Resource to Avoid Inequity” **Journal of Experimental Psychology: General**, 141/2, 382-395.
- SHESKIN, M., BLOOM, P., & WYNN, K. : 2014
 “Anti-Equality: Social Comparison in Young Children” **Cognition**, 130/2, 152-156.
- SLOANE, S., BAILLARGEON, R., & PREMACK, D. : 2012
 “Do Infants Have a Sense of Fairness” **Psychological Science**, 1-9.
- SMITH, C. E., BLAKE, P. R., & HARRIS, P. L. : 2013
 “I Should But I Won’t: Why Young Children Endorse Norms of Fair Sharing But Do Not Follow Them” **Plos One**, 8/3, 1-11.
- STEINBEIS, N., & SINGER, T. : 2013
 “The Effects of Social Comparison on Social Emotions and Behavior During Childhood: The Ontogeny of Envy and Schadenfreude Predicts Developmental Changes in Equity-Related Decisions” **Journal of Experimental Child Psychology**, 115/1, 198-209.
- STOUFFER, S. A., SUCHMAN, E. A., DEVINNEY, L. C., STAR, S. A., & WILLIAMS, R. M. J. : 1949
 “**The American Soldier: Adjustment During Army Life**” Princeton, N.J.: Princeton Univer. Press.
- TOMASELLO, M., & VAISH, A.: 2013
 “Origins of Human Cooperation and Morality” **Annual Review of Psychology**, 64, 231-255.

- THOMPSON, C., BARRESI, J., & MOORE, C. : 1997 “The Development of Future-Oriented Prudence and Altruism in Preschoolers” **Cognitive Development**, 12/2, 199-212.
- TVERSKY, A., & KAHNEMAN, D.: 1991 “Loss Aversion in Riskless Choice: A Reference-Dependent Model”**The Quarterly Journal of Economics**, 106/4, 1039-1061.
- TINKLEPAUGH, O. L. : 1928 An experimental study of representative factors in monkeys. **J. Comp. Psychol.**, 8, 197–236.
- VAN DIJK, E., & VERMUNT, R. : 2000 “Strategy and Fairness in Social Decision Making: Sometimes It Pays to be Powerless” **Journal of Experimental Social Psychology**, 36/1, 1-25.
- WALSTER, E., BERSCHIED, E., & WALSTER, G. W. : 1973 “New Directions in Equity Research” **Journal of Personality and Social Psychology**, 25/2, 151.
- WARNEKEN, F., LOHSE, K., MELIS, A. P., & TOMASELLO, M. : 2011 “Young Children Share the Spoils After Collaboration”**Psychological Science**, 22/2, 267-273.
- WILLIAMS, A., & MOORE, C. : 2014 “Exploring Disadvantageous Inequality Aversion in Children: How Cost and Discrepancy Influence Decision-Making” **Frontiers in Psychology**, 5, 1-6.

EKLER

EK-1 Seçeneğe Zorlama Oyununda Kullanılan Materyal

EK-2 El Kuklası Bibo

EK-3 Çıkartmalar

EK-4 Yönergeler

Deney 1 Grubu Yönergesi

-Bu ilk oyunumuz, sence bunlar ne? Peki ne renk?

-Burada farklı renkte boncuklar var. Oyunda bu boncukları rengine göre kutusuna koymak gerekiyor.

-Bak bu da Bibo.

KUKLA: -Merhaba Ben Bibo

-Bibo bu oyuna başladı ve yarım bıraktı sen tamamlamak ister misin?

-Güzel, - Bibo yarısını yapmıştı, ona 5 tane çıkartma verdim, sen de diğer yarısını tamamladığın için sana da 5 tane çıkartma veriyorum. Bunlar burada dursun, giderken alırsın olur mu?

- Evet, şimdi ikinci oyunumuza geçelim. Bu da ikinci oyunumuz.

-Bu oyunu da Bibo ile birlikte oynayacaksınız.

-Bu nasıl bir oyun sence?

-Bu oyunda bir mavi yer bir de yeşil yer var

-Ben bu yerlerin üzerine taşlar koyacağım.

-Sonra senden mavi ya da yeşili seçmeni isteyeceğim.

-Hangi rengi seçersen bu taraftaki taşlar senin, bu taraftakiler ise Bibo'nun olacak.

-Bu taşların her biri 1 tane çıkartma. Oyunun sonunda burada birikenler kadar sana, burada birikenler kadar Bibo'ya çıkartma vereceğim. Tamam mı?

- Şimdi bir deneme yapalım.

- Hangisi senin önün? Hangisi Bibo'nun önü?

- Peki hangisini seçiyorsun?

- O halde bu senin, bu da Bibo'nun olurdu, bu taşları da kutusuna geri koyardım.

- Güzel, bu bir denemeydi, şimdi oyunumuza geçebiliriz.

(Buradan sonraki koşullar bütün gruplarda sabittir)

Deney 2 Grubu Yönergesi

-Bu ilk oyunumuz, sence bunlar ne? Peki ne renk?

-Burada farklı renkte boncuklar var. Oyunda bu boncukları rengine göre kutusuna koymak gerekiyor.

-Bak bu da Bibo.

KUKLA: -Merhaba Ben Bibo!

KUKLA:-Benimle birlikte bu oyunu oynamak ister misin?

KUKLA:-O halde bir ben bir sen tek tek boncukları rengine göre kutulara koyalım. Ben ilk boncuğu kutusuna koydum, Hadi sen de koy!

KUKLA: - Evet birlikte çok güzel yaptık.

-Aferin size, bibo bu sana, bu da sana, ikinize de 5 tane çıkartma verdim.

Bunlar burada dursun, giderken alırsın olur mu?

- Evet, şimdi ikinci oyunumuza geçelim. Bu da ikinci oyunumuz.

-Bu oyunu da Bibo ile birlikte oynayacaksınız.

-Bu nasıl bir oyun sence?

-Bu oyunda bir mavi yer bir de yeşil yer var

-Ben bu yerlerin üzerine taşlar koyacağım.

-Sonra senden mavi ya da yeşili seçmeni isteyeceğim.

-Hangi rengi seçersen bu taraftaki taşlar senin, bu taraftakiler ise Bibo'nun olacak.

-Bu taşların her biri 1 tane çıkartma. Oyunun sonunda burada birikenler kadar sana, burada birikenler kadar Bibo'ya çıkartma vereceğim. Tamam mı?

- Şimdi bir deneme yapalım.

- Hangisi senin önün? Hangisi Bibo'nun önü?

- Peki hangisini seçiyorsun?

- O halde bu senin, bu da Bibo'nun olurdu, bu taşları da kutusuna geri koyardım.

- Güzel, bu bir denemeydi, şimdi oyunumuza geçebiliriz.

(Buradan sonraki koşullar bütün gruplarda sabittir)

Kontrol Grubu Yönergesi

- Bu ilk oyunumuz, sence bunlar ne? Peki ne renk?
- Burada farklı renkte boncuklar var. Oyunda bu boncukları rengine göre ayırıp kutusuna koymak gerekiyor. Yapmak ister misin?
- Güzel, bunu yaptığın için sana 5 tane çıkartma veriyorum.
- Evet, şimdi ikinci oyunumuza geçelim. Bu da ikinci oyunumuz.
- Bak bu da Bibo.
- KUKLA: -Merhaba Ben Bibo!
- Bu oyunu Bibo ile birlikte oynayacaksınız.
- Bu nasıl bir oyun sence?
- Bu oyunda bir mavi yer bir de yeşil yer var
- Ben bu yerlerin üzerine taşlar koyacağım.
- Sonra senden mavi ya da yeşili seçmeni isteyeceğim.
- Hangi rengi seçersen bu taraftaki taşlar senin, bu taraftakiler ise Bibo'nun olacak.
- Bu taşların her biri 1 tane çıkartma. Oyunun sonunda burada birikenler kadar sana, burada birikenler kadar Bibo'ya çıkartma vereceğim. Tamam mı?
- Şimdi bir deneme yapalım.
- Hangisi senin önün? Hangisi Bibo'nun önü?
- Peki hangisini seçiyorsun?
- O halde bu senin, bu da Bibo'nun olurdu, bu taşları da kutusuna geri koyardım.
- Güzel, bu bir denemeydi, şimdi oyunumuza geçebiliriz.
(Buradan sonraki koşullar bütün gruplarda sabittir)